

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΡΕΜΩΝΙΔΕΙΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ

266/5 - 263/2 π. Χ.

Ὁ Χρεμωνίδειος πόλεμος εἶναι, ὡς γνωστόν, ἐν ἐπεισόδιον ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς ἐποχῆς: τῶν Μακεδόνων, τῶν Πτολεμαίων καὶ τῶν Σελευκιδῶν¹.

Εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Μακεδόνων ἀνεμίχθησαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ προτροπὴν τοῦ Χρεμωνίδου, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πολέμου, ὡς σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν². Οἱ Μακεδόνες τότε ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἀντίγονον ἐπολιόρκησαν τὰς Ἀθήνας, εἰς βοήθειαν δὲ τούτων οἱ Πτολεμαῖοι ἔστειλαν στόλον ὑπὸ τὸν ναύαρχον Πάτροκλον.

Καὶ ἐνῶ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου εἶναι μία καμπὴ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων, διότι ἔκτοτε χάνουν ὀριστικῶς τὴν πολιτικὴν των θέσιν εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον³ αἱ σχετικαὶ ἀρχαῖαι πηγαὶ δίδουν πολὺ ἀμυδρὰν εἰκόνα τῶν γεγονότων. Ἰδίως δὲ ἀνεξήγητος παρέμενε ἡ ἔλλειψις πάσης δράσεως τοῦ ναυάρχου τούτου ἐκπροσωποῦντος μεγάλην καὶ πλουσιωτάτην εἰς οἰκονομικοὺς πόρους δύναμιν, κυρίαν τῶν θαλασσῶν, ἡ βοήθεια τῆς ὁποίας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐξηγγέλθη μὲ τὴν ἔμφρασιν⁴.

Νέα ὁμως στοιχεῖα ἦλθον εἰς φῶς κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετίας ὀφειλόμενα εἰς τυχαῖα ἀλλὰ θετικὰ εὐρήματα, ἔνεκα τῆς παρουσίας Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων ἐχόντων χρονολογίας, τὰ ὅποια, συμπληρώνοντα τὰς ὑπαρχούσας σχετικὰς πηγὰς, κλονίζουσι τὴν περὶ τῆς ἀδρανεῖας τοῦ Πατρόκλου ἐπικρατοῦσαν γνώμην. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀποδεικνύουν, ὅτι εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς Ἀττικῆς ὑπῆρξαν ὄχυρὰ τῶν Αἰγυπτίων χρησιμεύσαντα ὡς ὀρμητήρια διὰ τὴν βοήθειαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους.

Αἱ περιοχαὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας προέρχονται τὰ εὐρήματα ταῦτα εἶναι τὸ προάστιον Ἡλιούπολις πρὸς τὰ ΝΑ. τῶν Ἀθηναίων, ἡ χερσόνησος τῆς Κορωνείας ἢ Κορώνης — σήμερον Κουροῦνι —, τὸ πλησίον κείμενον χωρίον Μαρκόπουλο, ὅπου ὁ ἀρχαῖος δῆμος Πρασιαί, ἢ χερσόνησος Μικρὸ Καβοῦρι παρὰ τὸν λιμένα τῆς

¹ Κυριώτεραι πηγαὶ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ. I 1, 1 καὶ 7, 3. III 6. 4 - 6. TROGUS. Prolog. 26. JUSTIN. XXVI 2. Πβλ. καὶ BELOCH, IV 1, 586 κέ., IV 2 σ. 502 κέ. FERGUSON, Hell. Athens, σ. 175 κέ. ὅπου καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. TARN, JHS 1908, 208 καὶ 1934, σ. 26 κέ. C. A. H. σ. 705/6.

² Πβλ. IG II² 1, 685, 687.

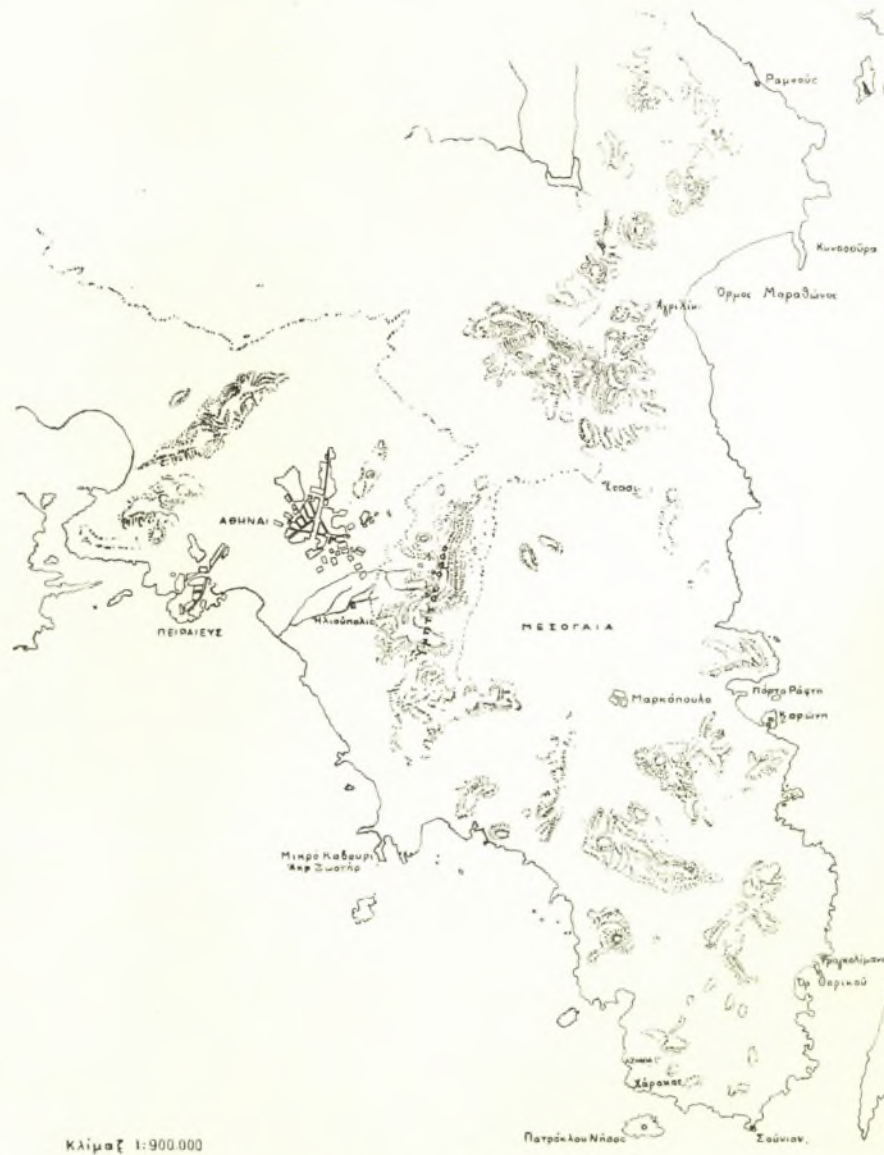
³ FERGUSON, ἔ. ἀ. σ. 184.

⁴ Ὁ Πτολεμαῖος μετὰ τὴν συμφωνίαν μὲ τὸν Ἀρέα ἐναντίον τοῦ Ἀντιγόνου, ἀνέθεσεν ἄγαλμα τοῦ Σπαρτιάτου βασιλέως εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἐθνείας ἔτεκεν τῆς εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας Ἑλλήνας. DITTENB. Syll. 3, 433. ΠΑΥΣ. VI 15, 9. BELOCH IV 1, 588.

⁵ Ἀκολούθως τεῖ τῶν προγόνων καὶ τεῖ τῆς ἀδελφῆς προαιρέσει... ἕπερ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας... IG II 332. FERGUSON, ἔ. ἀ. σ. 170.

Βουλιαγμένης, ἀπολήγουσα εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ζωστήρ, καὶ ὁ Ραμνοῦς.

Ἡ πρώτη ἔνδειξις περὶ ἀτελοῦς γνώσεως τοῦ τρόπου τῆς βοήθειάς τῶν Αἰγυπτίων πρὸς τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τούτου ὑπῆρξεν ἤδη ἢ κατὰ

Εἰκ. 1. Χάρτης τῆς Ἀττικῆς.

τὸ 1941 καὶ 1943 ἀνεύρεσις χρυσῶν, ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων, βελῶν, βλημάτων σφενδόνης, ἀγγείων, κυρίως ἀμφορέων, εἰς τὸν σήμερον Β' τομέα τοῦ σημερινοῦ προαστίου τῶν Ἀθηνῶν Ἡλιούπολις παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ¹.

¹ Ἡ περιοχὴ αὕτη τῆς Ἡλιούπολεως εἶχε τότε ελάχιστας οἰκοδομάς, αἱ ὁποῖαι σήμερον ἔχουν ἀλλοιώσει τὴν ὄψιν τοῦ τοπίου.

Ἡ κατωτέρω φράσις περιεῖχεται εἰς τὴν ἀναφορὰν, ἢ ὁποῖα ἐστάλη τότε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον.

«Κατὰ τὴν ἐπιτόπιον ἐπισταμένην ἔρευναν ἐξηκριβώθη, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν ὅπου ἀνευρίσκονται τὰ νομίσματα ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἕχνη ἥτοι θεμέλια καὶ ἄφθονα ὄστρακα, πολλὰ «σταμνάκια», τεμάχια ἀπὸ ὄξυπυθμένους ἀμφορεῖς, τμήμα ἐπιτυμβίας στήλης εἰς

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ¹*Ἐκ τῆς Ἡλιουπόλεως.*

Χρυσᾶ.

Εὔρημα² ἀποτελούμενον ἀπὸ 3 χρυσᾶ νομίσματα.

1) Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας. Τέλος Δ' π. Χ. αἰ.

Κεφαλή Ἀθηνᾶς δ. ὀπισθεν αὐτῆς κεφαλή ζώου ἀσαφής ὅπ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Νίκη ἰσταμένη ἄρ. κρατοῦσα στυλίδα καὶ στέφανον. Κάτω τῆς δ. χειρὸς κεφαλή κριοῦ ἀνωπῆ καὶ γρῦψ ἄρ. Στατήρ, 8.50 γρ. Νομισματοκοπεῖον ἀβέβαιον (Πίναξ I, 1).

Πτολεμαῖος Β'. 271 - 263 π. Χ.

2) ΑΔΕΛΦΩΝ προτομαὶ Πτολεμαίου Β' χωρὶς ιούλους κάτωθεν τοῦ κροτάφου καὶ Ἀρσινόης Β' μὲ διαδήματα καὶ χλαμύδα ὁ πρῶτος, καλύπτραν ἢ δευτέρα ἄρ. ἀσπίς κάτω δ. κ ὅπ. ΘΕΩΝ προτομαὶ Πτολεμαίου Α' καὶ Βερενίκης Α' δ. Χρυσοῦν τετραδράχμον 13.90 γρ. Πβλ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ, Τὰ νομίσματα τοῦ κράτους τῶν Πτολεμαίων, ἄρ. 618 πίν. XIV, 29 (Πίναξ I, 2).

3) Ὅμοιον ἀλλὰ τὸ κ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως.

Διατήρησις καὶ τῶν δύο Πτολεμαϊκῶν ἀρίστη (Πίναξ I, 3).

Τὸ ἀνωτέρω μικρὸν εὔρημα, ἀσχέτως πρὸς τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν, παρουσιάζει πολλαπλοῦν ἐνδιαφέρον καὶ ἀπὸ νομισματικῆς πλευρᾶς, ἔνεκα τῆς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀκριβοῦς χρονολογήσεώς του. Διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰ χρυσᾶ Πτολεμαϊκὰ ἐκόπησαν μετὰ τὸν Πτολεμαῖον Α', χωρὶς νὰ ἔχουν κυκλοφορήσει ἐπὶ μακρόν, οὐδὲν δὲ ἀπὸ τὰ χαλκᾶ τὰ ἔχοντα γράμματα (τὰ ὅποια χωρὶς σοβαρὰς ἀντιρρήσεις θεωροῦνται χρονολογικὰ σημεῖα), ἀνευρισκόμενα ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, ἐκόπη μετὰ τὸ 264 (βλ. κατωτέρω σ. 329).

Ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἔναρξιν τῆς κοπῆς τοῦ τύπου τῶν χρυσῶν τετραδράχμων ΑΔΕΛΦΩΝ - ΘΕΩΝ ἐπὶ Πτολεμαίου Β' συνεχισθεῖσαν καὶ κατόπιν, ὅπως ἦτο ἡ γνώμη τοῦ ΣΒΟΡΩΝΟΥ (ἔ. ἀ. σ. σβ' κ. ἐ.) καὶ ἄλλων³ ἐνῶ ἄλλοι μεταγενέστεροι ἀποδίδουν ταύτην εἰς τὸν Πτολεμαῖον Γ' (246 - 226) ἐπὶ τῆ βάσει τῆς τεχντροπίας καὶ ἄλ-

μῖαν περιορισμένην σχετικῶς ἔκτασιν, ἢ ὅποια ὀρίζεται πρὸς ΒΑ. καὶ Ν. ἀπὸ εἶδος χειμάρρων. Ἀπὸ ὅλας τὰς ἐνδείξεις φαίνεται πιθανώτατον, ὅτι τὰ εὔρηματα ἔχουν σχέσηιν μὲ τὸν Χρμεωνίδειον πόλεμον».

Δὲν ἔγινεν ὁμοῦ τότε οὐδεμία ἀνακοίνωσις, διότι ἐφαίνετο δύσκολος ἡ ἐξήγησις τῆς παρουσίας νομισμάτων τοῦ Πτολεμαίου Β' εἰς μίαν περιοχὴν τελείως ἀπομακρυσμένην καὶ ἀπομονωμένην ἀπὸ τὴν νῆσον τοῦ Πατρόκλου, ἂν καὶ ὅλα τὰ δεδομένα συνηγόρουν ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως Πτολεμαϊκοῦ στρατοπέδου τῆς ἐποχῆς τοῦ Χρμεωνιδείου πολέμου.

¹ Ἀπὸ τὰ νομίσματα περιγράφονται μόνον τὰ περιελθόντα εἰς τὸ Μουσεῖον ἢ ὅσων κατέστη δυνατόν νὰ

ληφθοῦν ἐκμαγεῖα.

² Ἀνευρέθη κατὰ τὸ 1943 καὶ διεσχορπίσθη εἰς ἰδιωτικὰς συλλογὰς τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ νομίσματα περιείχοντο ἐντὸς φθαρέντος περιβλήματος καθὼς συνάγεται ἀπὸ τὸν τρόπον πού ἦσαν τοποθετημένα κατὰ τὴν εὔρεσίν των. Διεδίδετο τότε, ὅτι πλησίον εἶχον εὔρεθῆ ὑπὸ ἄλλου περισσότερα χρυσᾶ.

³ HEAD, BMC ἄρ. VII 1, 3. MACDONALD, ἔ. ἀ. FORRER, Coll. Weber. KOCH εἰς Z. f. N. XXXIV, σ. 81 ὑπ. 2 καὶ σ. 83 κατὰ μεταγενέστεραν γνώμην τοῦ REGLING. SCHUBART, αὐτ. XXXIII σ. 70. Πβλ. σχετικῶς καὶ M. NILSSON, Timbres amphoriques de Lindos, σ. 170 κ. ἐ. τελευταίως P. NASTER εἰς Coll. L. de Hirsch ἄρ. 1806.

λων κριτηρίων¹. Έχει δὲ τοῦτο σημασίαν διὰ τὴν μελέτην κυρίως τῆς προσωπογραφίας τῶν Πτολεμαίων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην².

Μιὰ ἄλλη μικρὰ μὲν λεπτομέρεια τοῦ τύπου τῶν χρυσῶν τούτων τετραδράχμων, ἀλλ' ὄχι ἄσχετος πρὸς τὴν χρονολόγησιν των, διευκρινίζεται ἴσως διὰ τοῦ εὐρήματος. Ἀποκλείεται δηλ. τὸ ἐπὶ τῶν νομισμάτων κ (=10) νὰ σημαίνει τὸ δέκατον ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς Ἀρσινόης³, διότι δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸν χρόνον τοῦ εὐρήματος συνδυαζομένου μὲ τὸ τέλος τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου. Ἐπομένως ἢ δηλοῖ τὸ δέκατον ἔτος ἀπὸ τοῦ γάμου τῆς Ἀρσινόης μετὰ τοῦ Πτολεμαίου Β' ⁴ ἢ, τὸ πιθανότερον, δὲν εἶναι χρονολογικὸν σημεῖον ἀφοῦ ἄλλωστε ὑπάρχει κ καὶ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ νομίσματος μὲ τὰς προσωπογραφίας τῶν τεθνεώτων Πτολεμαίου Α' καὶ Βερενίκης Α'.

Ἡ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἀσπίς θεωρεῖται συχνὰ γαλατικὴ χωρὶς νὰ ἀποκλείεται κατὰ τὸν καθηγητὴν P. FRASER καὶ ἡ ἐλληνικότης τῆς ἀσχέτως ἀγῶνων πρὸς Γαλάτας⁵. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Πτολεμαῖος Φιλάδελφος εἶχεν ἓνα νικηφόρον ἀγῶνα κατὰ Γαλατῶν μισθοφόρων (πβλ. ΣΒΟΡΩΝΟΝ, ἔ. ἀ. σ. ρμε'. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ I 7, 3) καὶ ἀσπίδες ἀναφέρονται σχετικῶς (πβλ. ΡΕΙΦΦΕΡ, Callimachus, Ὕμνος εἰς Δῆλον⁶, σ. 184-187 καὶ σχόλια σ. 71), ἀλλ' ἀπαιτεῖται μεγαλυτέρα ἔρευνα διὰ τὴν συσχέτισιν ἀποστασίας Μάγα καταπνίξεως ἀποστασίας Γαλατῶν καὶ τῶν χρονολογιῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων.

Ἡ τεχνοτροπία τοῦ χρυσοῦ στατήρος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἔχοντος ἀρκετὴν κυκλοφορίαν ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸν Δ' π. Χ. αἰ. πάντως δὲν ἀπαντοῦν ὅμοια σύμβολα εἰς τὸ εὐρημα Demanhur⁷.

Ἄργυρᾶ.

Πτολεμαῖος Α'. 306 - 285.

1) Κεφαλὴ Πτολεμαίου Α' ἀρ. Δ. ὄπ. ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ - ΒΑΣΙΛΕΥΣ ἀρ. Ρ καὶ Α τετράδραχμον γρ. 13.60. Ἐγκοπαὶ καὶ ἐπὶ τῶν δύο ὄψεων (ΣΒΟΡΩΝΟΣ, ἔ. ἀ. σ. 41 πίν. IX, 1) ἐφθαρμένον⁸ (Πίναξ I, 4).

1 E. T. NEWELL, Royal Greek Portrait Coins, σ. 86 καὶ Western Seleucid Mints, σ. 230, The Numismatist XXXVII, 1924, σ. 301. ΝΟΕ, NNM. 78 σ. 48. Ν. C. 1927, 208. Α. Β. BRETT εἰς Α. Ν. S. Museum Notes V, σ. 301 κέ. καὶ Catalogue of Greek Coins, Boston 1955, σ. 302.

2 Πβλ. E. REUHL, JdI 1930, σ. 29 κέ. D. BURR THOMPSON, AJA, 1955, σ. 202 κέ. SH. W. SMITH, Sculptural Style on Ptolemaic Portrait Coins, Berytus 1950-1, σ. 21 κέ. 27. Πβλ. CHARBONNEAUX, Monuments Piot 1953, σ. 103 κέ., 127 κέ.

3 Πβλ. ΣΒΟΡΩΝΟΝ, ἔ. ἀ. ἀρ. 618. REGLING, αὐτ. IV, σ. 467. Ἀμφιβολία περὶ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης καὶ εἰς MACDONALD. Hunterian Coll., σ. 367 ὕπ. 2. Διὰ τὸ ἔτος θανάτου τῆς Ἀρσινόης 270 ἢ 271 πβλ. BELOCH IV², 182 κέ., 586. FERGUSON, ἔ. ἀ. σ. 175, E. G. TURNER, Hibeñ Papyri, τ. II, σ. 199.

4 Διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ γάμου κατὰ τὸ 276/5 ἢ 274 πβλ. BELOCH, IV² σ. 182. CAH 7, σ. 703.

5 Διὰ τὸ σχῆμα τῆς ἀσπίδος πβλ. ΣΒΟΡΩΝΟΝ, σ. ρξη

κέ. Ν. C. 1926, 208. P. M. FRASER - T. RÖNNE, Boeotian and West Greek Tombstones εἰς Acta Instituti Ath. Regni Sueciae 4° VI, σ. 69 κέ., ὅπου καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

6 ...ἀσπίδας, αἱ Γαλάται κακὴν ὁδὸν... στήσονται... ἐπὶ Νείλω βασιλῆος ἀέθλια πολλὰ καμόντος... ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ, II ὕμνος εἰς Δῆλον, 184 κ. ἔ. Σχόλια. 175 κ. ἔ. M. LAUNAY, Recherches sur les armées hellénistiques, σ. 511.

7 NEWELL, NNM ἀρ. 19. Πβλ. RATTO, 1927, 575. Ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἰς A. BRETT, Catalogue of Greek Coins, σ. 319.

8 Τοῦτο ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἐκκαφὴν θεμελίων εἰς βάθος 1 μ. περίπου κάτωθεν πηλίνης πλακῆς (0.25 × 0.20 μ. περίπου καὶ ἀρκετοῦ πάχους κεράμιον στρωτήρος) ἐντὸς στρώματος μελανῆς τέφρας. Ὑπεράνω ταύτης καὶ εἰς βάθος 0,50 μ. περίπου ἀνευρέθησαν πρῶτον τὰ ὕπ' ἀρ. 2, 3, 6 χαλκᾶ νομίσματα καὶ διασκορπισθέντα θραύσματα ἀμφορέως ὕψους 0.60 μ. περίπου, ὁμοίου

Χαλκᾶ¹.

Πτολεμαῖος Α'.

2) Κεφαλὴ Διὸς δ. ὅπ. Ἐπιγραφὴ ὁμοία ἀετὸς πρὸς ἄρ. ἐφθαρμένον ἔνεκα κυκλοφορίας· πβλ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ ἄρ. 206, γρ. 11.70 (Πίναξ I, 5).

3 - 5) Τρία ὁμοια: γρ. 14.65. Διάμ. ὅπ. 25 (Πίναξ I, 6) γρ. 14.80, γρ. 15.30· ἐφθαρμένα.

Πτολεμαῖος Β'. 285 - 263.

6 - 7) Ὅμοιος· μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ ι (Πίναξ I, 9. 10).

8) Κεφαλὴ Διὸς δ. ὅπ. Ἀετὸς ἄρ. μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας· ἄρ. Σ καὶ κάτω ἀσπίς. κάτωθεν αὐτῆς Χ². Μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ Δ (Πίναξ II, 19).

9) Ὅμοιον 15.70 γρ.

10) Ὅμοιον μὲ ο 14.70 γρ. διάμ. 24 (Πίναξ II, 24).

11) Ὅμοιον 14.12 γρ. (Πίναξ II, 23).

12) Ὅμοιον μὲ λ καὶ Χ 16. 70 γρ. (Πίναξ II, 26).

13) Ὅμοιον ἢ μὲ Δ διάμ. 24 13.70 γρ. (Πίναξ II, 28).

14) Ὅμοιον μεταξὺ τῶν ποδῶν λ (;) 15.30 γρ. (Πίναξ II, 27).

15) Ὅμοιον μεταξὺ τῶν ποδῶν Δ 12.90 γρ.

16) Ὅμοιον μὲ τὸ προηγούμενον 16.15 γρ.

17) Ὅμοιον 14.35 γρ.

18) Ὅμοιος μεταξὺ τῶν ποδῶν μονογρ. Α ΣΒΟΡΩΝΟΣ ἄρ. 589 γρ. 16 (Πίναξ II, 21).

19) Ὅμοιον μὲ γράμματα ἀσαφῆ.

20) Ὅμοίου τύπου μὲ λ³ 16.35 γρ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ 581.

21) Ὅμοιον 16.70 γρ.

22 - 28) Ὅμοια μὲ ο. ΣΒΟΡΩΝΟΣ ἄρ. 572· γρ. 14.70, 14.90, 17.60, 17.25, 14.90, 14.40 διάμ. 26 (Πίναξ II, 24).

29) Ὅμοιος μὲ π. ΣΒΟΡΩΝΟΣ ἄρ. 589, 16 γρ.

30) Ὅμοιος μὲ Δ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ ἄρ. 553, 12.90 γρ.

31 - 33) Ὅμοια

34) Ὅμοιον μὲ φ 12.70 γρ. (Πίναξ II, 30).

35) Ὅμοιον γρ. 16.10, διάμ. 27 (Πίναξ II, 31).

πρὸς τὸν τοῦ πίνακος III, 3. Οὐδεὶς μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον ἐκ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς ταύτης τῆς Ἡλιουπόλεως ἀνέφερε περὶ ἀνευρέσεως τάφου ἢ ὁσῶν, ἐνῶ ἀπὸ τὴν παρουσίαν τῶν ἐπιτύμβιων στηλῶν ἀποδεικνύεται ὕπαρξις ταφῆς· ἐπίσης ἀπὸ τὴν χερσόνησον Μ. Καβούρι μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον οὐδὲν παρόμοιον ἔχνος παρουσιάσθη. Δυνατὸν ἐπομένως νὰ πρόκειται ἢ περὶ ὑπολειμμάτων ἐστίας ἢ καύσεως νεκροῦ. Τὸ νόμισμα πάντως δὲν ἔχει ἔχνη πυρᾶς.

1 Τὰ πλείστα τῶν χαλκῶν νομισμάτων ἀνευρέθησαν ὅπως καὶ τὰ χρυσᾶ κατὰ τὸ 1943 εἰς μικρὸν βάθος εἰς μίαν περιορισμένην σχετικῶς ἔκτασιν ἔχουσαν διάμετρον 500 περίπου μ. καὶ ἦσαν γνωστὰ εἰς τὰ παιδιὰ τῆς περιοχῆς ὡς «πουλάκια». Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν διασκορπισθέντων (πλησίον τῶν χρυσῶν εἶχον εὑρεθῆ

περὶ τὰ 100 ὁμοια), ἔγιναν προσιτὰ τὰ περιγραφόμενα ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ὑπ' ἄρ. 1-17 περιῆλθον εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον ἐκ δωρεῶν ἰδιωτῶν μερικὰ δὲ ἐξ ἀγορᾶς. Ἐπίσης εῦρημα Πτολεμαϊκῶν ὁμοίων νομισμάτων ἀπὸ τὴν Ἡλιούπολιν ἔγινε γνωστὸν ἤδη τὸ 1941, τοῦ ὁποίου ὁμως δὲν κατέστη δυνατὴ τότε ἡ ἐξακριβωσις (ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑ Ἐπιτύμβιον 1941, σ. 679 ὑπ. 1). Ὅμοια ἀπολύτως ἀνευρίσκονται ἀκόμη περιεργόμενα εἰς τὴν κατοχὴν ἰδιωτῶν ἢ εἰς χεῖρας μικρῶν παιδιῶν.

2 Διὰ τὸ μονογράφημα ΣΒΟΡΩΝΟΣ, σ. ροβ' σ. 84 καὶ MACDONALD, ἔ.ἀ. σ. 366.

3 Τοῦτο ἀνευρέθη κατὰ τὴν διάνοξιν ὁδοῦ εἰς τὴν Δ. κλιτὸν τοῦ πρὸς Β. τῆς Ἡλιουπόλεως λόφου τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου.

36) Όμοίως χωρίς X̄.

37) Όμοίως.

38 - 39) Με X̄ και χωρίς (;) γράμμα 14.30, 14.80 γρ.

40 - 49) Όμοίου τύπου έφθαρμένα από όξειδωσιν 11, 11.70, 13.30, 14.50, 15.60, 17, 14-60 γρ.

50) Κεφαλή Ηρακλέους όπ. άετός. Σύμβολα άσαφή. 5 γρ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ άρ. 562 (Πίναξ II, 33).

Πλήν τών Πτολεμαϊκών άνευρέθησαν εις τήν Ηλιούπολιν και τὰ κάτωθι χαλκά νομίσματα.

Χαλκίς. Αρχαί 3ου π. Χ. αι. Κεφαλή άντωπή Ηρας όπ. άετός σπαράσσων όφιν. Πβλ. Sylloge 445 - 446. (Πίναξ II, 36).

Αθήναι. Αρχαί 3ου π. Χ. αι. Κεφαλή Αθηνάς όπ. Γλαυξ δισώματος. SVORONOS, Monnaies d'Athènes, πίν. 22, 45 - 46. SHEAR, Hesperia 1933, σ. 249 (Πίναξ II, 37

Αθήναι. Δύο γλαυκες άντωπαί μεταξύ αυτών κάλαθος (;). Τò όλον έντός στεφάνου. SVORONOS, έ. ά. πίν. 24, 42. SHEAR, έ. ά. SVORONOS, σ. 252 (Πίναξ II, 38).

Όμοίως όπ. Γλαυξ. SVORONOS, πίν. 22, 57 - 84 (Πίναξ II, 39).

Όμοίως (Πίναξ II, 40 τò όπ.).

Όμοίως (Πίναξ II, 41).

Κεφαλή όμοία όπ. δύο Γλαυκες μεταξύ αυτών ΑΘΕ. SVORONOS, πίν. 24, 58 SHEAR, έ. ά. σ. 252.

Ελευσίς. Τριπτόλεμος επί άρματος άρ. όπ. Χοϊρος ιστάμενος επί βάκχου. Κάτω ΑΘΕ. SVORONOS, πίν. 103, 39 (;). SHEAR, έ. ά. σ. 262. M. THOMPSON, Hesperia 1941, σ. 220 (Πίναξ II, 42).

Αήλος. Κεφαλή Απόλλωνος όπ. Κέρχνος έντός στεφάνου. SVORONOS, έ. ά. πίν. 106, 48. Sylloge, έ. ά. άρ. 447 (Πίναξ II, 43).

Έκ τής Χερσονήσου τής Κορώνης ¹.

Πτολεμαϊος Α'.

1) Κεφαλή Ηρακλέους δ. όπ. άετός άρ. πρò αυτου Α και $\overline{\Lambda}$ (;) 6,40 γρ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ, έ. ά. άρ. 269 κέ. άποτετριμμένον (Πίναξ I, 8).

2 - 3) Κεφαλή Διός δ. δαφνοστεφοϋς, όπ. άετός με άνοικτάς πτέρυγας άρ. [ΠΤΟΛΕ]ΜΒΑΣΙΛΕΩΣ τελείως άποτετριμμένα 15 γρ. (Πίναξ I, 7).

¹ Κατά τò έτος 1955 ό φιλόραχος Ι. ΝΟΥΣΙΑΣ έπέδειξε χαλκά νομίσματα προερχόμενα από τò καλλιεργούμενον τμήμα τής χερσονήσου Κορώνης έντός του πρώτου όχυρωματικού τείχους, τὰ όποια ήσαν τών Πτολεμαϊών Α' και Β', όμοια άπολύτως και έχοντα τήν αυτην φθοράν πρòς τὰ προερχόμενα έξ Ηλιουπόλεως. Τότε υπέβαλε και σχετικήν έκθεση εις τήν έφο-

ρειαν Αρχαιοτήτων Αττικής, υποδεικνύων τήν άνάγκην συστηματικής έρεύνης επί τής χερσονήσου ένεκα τής υπάρξεως άφθόνων και επί μεγάλης έκτάσεως αρχαίων έρειπίων, τείχους και άκροπόλεως. Συγχρόνως έδώρησεν έν νόμισμα εις τò Νομισματικόν Μουσείον και έκτοτε έν συνεχεία και άλλα άνευρισκόμενα χωρίς εις τήν καταπληκτικήν παρατηρητικότητα του.

Πτολεμαῖος Β'.

4) Κεφαλή ὁμοία κτυπημένη δίσ. ὄπ. ἀετὸς ἀρ. Σ μονογρ. Χ. καὶ ἀσπίς. Μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ Δ (;). Ἐφθαρμένον 12 γρ. (Πίναξ II, 18).

5) Ὅμοιον.

6) Ὅμοιον γράμμα ἀσαφές (;) 14. 60 γρ. (Πίναξ I, 15).

7) Ὅμοιον μὲ Λ¹.

8) Ὅμοιον μετὰ γράμματος I καὶ ἄνευ μονογρ. Χ 14. 60 (Πίναξ I, 11).

9) Ὅμοιον μὲ Ο. ΣΒΟΡΩΝΟΣ, ἔ. ἀ. ἀρ. 593.

10) Ὅμοίως γράμμα φ γρ. 12. 80.

11) Ὅμοιον μὲ Χ καὶ Ο (Πίναξ I, 16).

12) Ὅμοίως 13. 30. γρ.

13) Ὅμοιον μὲ Δ (;) (Πίναξ II, 20).

14) Ὅμοίως. Σύμβολον κέρας Ἀμαλθείας: γράμμα Ε² γρ. 13. 30. (Πίναξ I, 13).

15) Κεφαλή Ἡρακλέους δ. ὄπ. ἀετὸς: σύμβολα ἀσαφῆ ἔνεκα κατιώσεως.

16) Ἐφθαρμένον ὁμοίου τύπου (Πίναξ I, 10).

17) *Δημήτριος Πολιορκητής* (306 - 283): τύπος GAEBLER, πίν. XXXIII, 16· ἔφθαρμένον.

18-19) *Χαλκίς*. Κεφαλή Ἡρας κατ' ἐνώπιον ὄπ. ΧΑΛ ἀετὸς σπαράσσων ὄφιν κτυπημένον δίσ (Πίναξ II, 36).

20 - 22) *Ἀθῆναι*. α) Κεφαλή Ἀθηνᾶς δ. ὄπ. Α Ο γλαῦξ ἐντὸς στεφάνου ΣΒΟΡΩΝΟΣ, Les monnaies d'Athènes πίν. 22,64 κέ. (Πίναξ II, 41). β) Ὅμοίως ἔ. ἀ. 85 - 88. γ) Ὅμοιον τελείως ὠξειδωμένον.

23) Νόμισμα ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς· ἔφθαρμένον ἀπὸ ὀξειδωσιν (Ἀθηναϊκόν); Νομισματόμορφος σφραγίς (;) μολυβδίνη μὲ ἀστέρα ὄπ. ἄσημος (Πίναξ II, 35).

*Ἐκ τῆς Χερσονήσου Μικρὸ Καβοῦρι³.**Πτολεμαῖος Β'.*

1) Ὅμοιον μὲ τὰ προηγούμενα μεταξὺ τῶν ποδῶν Ο 16. 20 γρ. (Πίναξ II, 25).

2) Ὅμοιον μὲ Χ, μεταξὺ τῶν ποδῶν Λ (;) 12. 70 γρ. (Πίναξ II, 29).

3) Ὅμοιον 14. 60 γρ.

4) Ὅμοιον μὲ □ 14. 80 γρ. διάμ. 26 (Πίναξ II, 22).

5) Ὅμοιον μὲ Ο ἢ Ο 14. 40 γρ.

¹ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 ἀνευρέθη εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἐπίσης ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὑπὸ τοῦ ἀσχοληθέντος μὲ τὸ θέμα τοῦ Χερμωνίδειου πολέμου Π. I. ΔΡΟΣΟΥ.

² Ἀπὸ ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα γνωστὰ ὅμοια χαλκᾶ νομίσματα, τὸ νόμισμα τοῦτο ἔχει διάφορον τεχνολογίαν καὶ σύμβολα (φθορὰν ὅμως ὁμοίαν). Ἡ ὀπή ἢ ὑπάρχουσα καὶ ἐπὶ τῶν δύο ὄψεων, χαρακτηρίζουσα ὠρισμένην ἐποχὴν (πβλ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ, ἔ. ἀ. σ. ρμγ'), εἶναι ἔνδειξις ὅτι προέρχεται ἀπὸ διάφορον νομισματοκοπεῖον πβλ. καὶ Ν. C. 1926, σ. 301. Τὸ κέρας Ἀμαλθείας - ἐνίοτε διπλοῦν - δικαιολογεῖται ὡς ἐμφανι-

ζόμενον τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου Β' (πρβλ. MARTIN NILSSON, ἔ. ἀ. σ. 170).

³ Ταῦτα διεσώθησαν καὶ παρεδόθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον χάρις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν φροντίδα τοῦ ἀρχιτέκτονος Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀναλάβει τὴν διαμόρφωσιν τοῦ τοπίου τῆς χερσονήσου. Ἀνευρέθησαν δὲ κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῆς ὁδοῦ κατὰ μῆκος τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς χερσονήσου εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ εἰς ἀπόστασιν 200 μ. περίπου ἀπὸ τὸν Λαιμόν. Βλ. εἰκόνα ἀρ. 2.

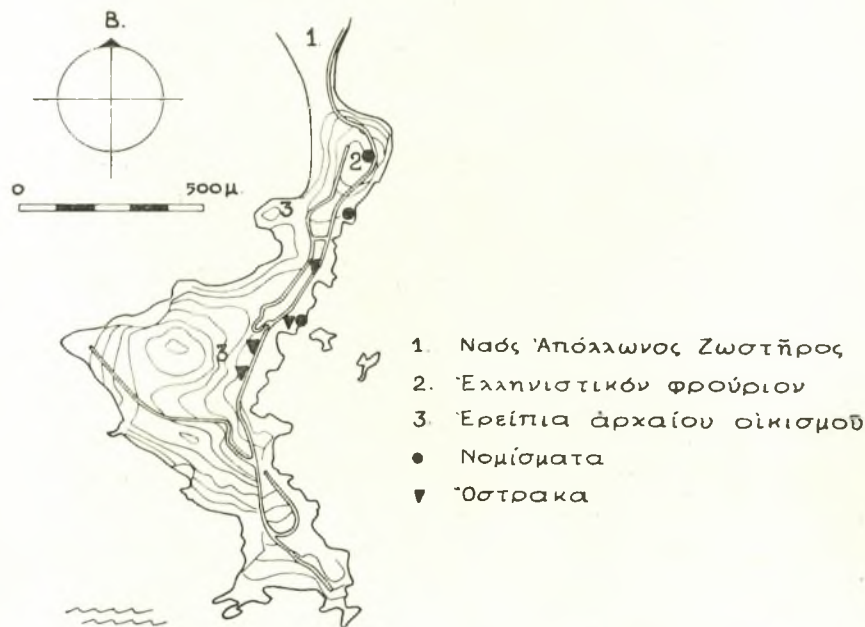
6-7) Ὅμοια με Α 14.20 γρ. χωρίς Χ

8) Ὅμοιον.

9) Ὅμοιον με τ και Χ, 14.40 γρ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ ἀρ. 594 (Πίναξ I, 17).

Κοινὸν Εὐβοέων.

10) Κεφαλή γυναικεία¹ με πέπλον δεξ. ὄπ. βοῦς ὀρμῶν. Ἄνω ΕΥΒΟ[Ι] κάτω[ΕΩΝ] πολὺ ἐφθαρμένον ἀπὸ μακρὰν κυκλοφορίαν² (Πίναξ II, 34).

Εἰκ. 2. Χερσόνησος Μικρὸ Καβούρι.

Ἐκ τοῦ χωρίου Μαρκόπουλο.

Ὅμοια ἐπίσης Πτολεμαϊκὰ νομίσματα προερχόμενα ἐξ εὐρήματος(;) ἀνευρέ-

1 Πβλ. ΣΒΟΡΩΝΟΝ, ἔ.ἀ. σ. 4α' κ. ἐ., ὁ ὁποῖος ὑποθέτει ὅτι ἡ κεφαλή δυνατόν νὰ εἰκονίζῃ τὴν σύζυγον τοῦ Πτολεμαίου Α' Βερενίκην.

2 Μεταγενεστέρως περιῆλθεν εἰς τὸ Μουσεῖον τὸ χαλκοῦν τοῦτο νόμισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Εὐβοέων πολὺ ἐφθαρμένον με κεφαλὴν πεπλοφόρον καὶ ἀγελάδα ἢ βοῦν κυρίσσαντα, προερχόμενον κατὰ τοὺς εὐρόντας ἀπὸ τὴν αὐτὴν θέσιν εἰς τὸ Μ. Καβούρι ἀπὸ ὅπου καὶ τὰ Πτολεμαϊκὰ. Τὰ τοῦ τύπου αὐτοῦ χρονολογοῦνται μὲν με διστακτικότητι ὑπὸ τοῦ ΣΒΟΡΩΝΟΥ (ἔ.ἀ. ὑπ. 4α) κατὰ τὸ 300 περίπου π. Χ. ἀλλὰ κατὰ νεωτέρας σχετικὰς μελέτας ὅπως τοῦ Ε. NEWELL (Num. Notes and Monographs ἀρ. 68, σ. 7 καὶ 21 ἀρ. 106-176) καὶ τὴν βασικὴν μελέτην τοῦ καθηγητοῦ W. P. WALLACE, The Euboeian League and its Coinage (ἔ.ἀ. ἀρ. 134) θεωροῦνται πολὺ

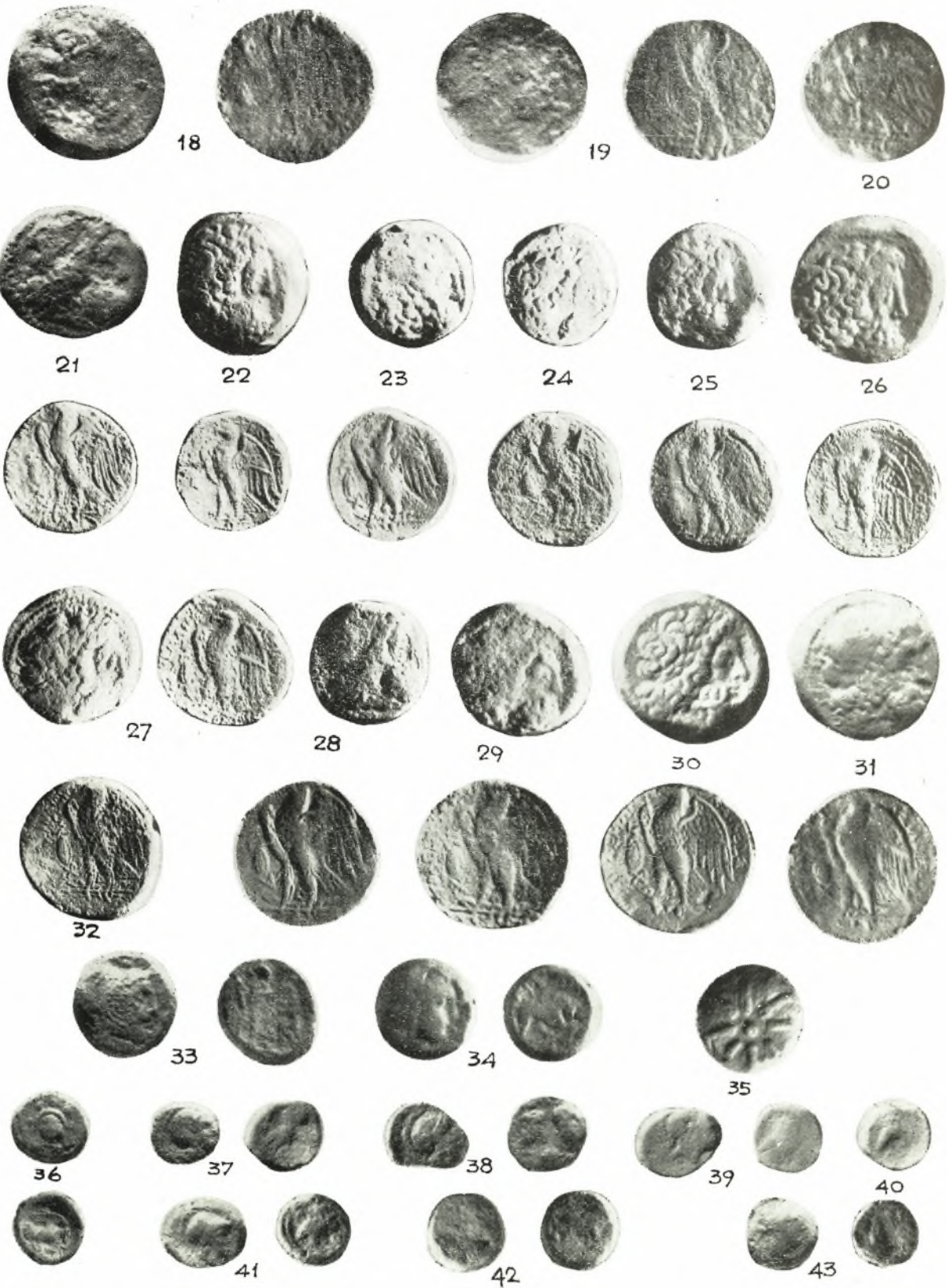
μεταγενέστερα ἢτοι μετὰ τὸ 197 ἢ τὸ 194 π.Χ. Ἐπειδὴ αἱ ἀνωτέρω τελευταῖαι χρονολογήσεις στηρίζονται εἰς παρατηρήσεις ἐπὶ πολλῶν εὐρημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων βασικώτατον τοῦ Ἰσείου τῆς Ἐρετρίας (βλ. Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, ΑΔ 1915, σ. 115 κ. ἐ.), ἡ δὲ ἀκρίβεια τῆς προελεύσεως τοῦ νομίσματος τούτου πρέπει νὰ θεωρῆται βεβαία, πρέπει νὰ γίνῃ δεκτόν, ὅτι νόμισμα τοῦ τύπου τούτου δὲν ἐκόπτετο καὶ εἰς προηγουμένην ἐποχὴν καὶ ἡ παρουσία του ἐπὶ τῆς χερσονήσου εἶναι ἀσχετος πρὸς τὰ λοιπὰ εὐρήματα. Ἄσχετα ἐπίσης πρὸς τὸν Χερμανιδεῖον πόλεμον πρέπει νὰ θεωρηθοῦν βοιωτικὸν νόμισμα ἀπὸ τὴν Χερσόνησον τῆς Κορώνης καὶ ἡ ἐνεπίγραφος λαβὴ — ἢ ὁποῖα ἴσως ἔχει χρονολογηθῆ ὀρθῶς —. Μελλοντικὴ ἔρευνα θὰ βεβαιώσῃ ἂν πρόκειται περὶ μεμονωμένων τυχαίων εὐρημάτων ἢ ἂν εἰς τὸ

Νομίσματα ἐξ Ἡλιουπόλεως, χερσονήσου Κορώνης καὶ χερσονήσου Μ. Καβοῦρι.

Πιν. ΙΙ.

Νομίσματα ἐξ Ἠλιουπόλεως, χερσονήσου Κορώνης καὶ χερσονήσου Μ. Καβοῦρι.

θησαν εἰς τὸ χωρίον Μαρκόπουλο τῆς Μεσογαίας¹ ὑπὸ χωρικοῦ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ του μὲ γράμματα ὁμοία ἐντὸς τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ.

Ἐκ τῆς νήσου Κέω.

Ὅμοιον νόμισμα² μὲ Δ κατὰ ΣΒΟΡΩΝΟΝ, ἀρ. 617, χρονολογούμενον 267 π. Χ. (Πίναξ II, 32) (ἡ ἔμπρ. ὄψις ἐφθαρμένη). Προέρχεται ἀπὸ τὴν νήσον Κέων, ἡ ὁποία διὰ πολλῶν μαρτυριῶν ἀναφέρεται ὡς ἔχουσα σχέσιν μὲ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸν Πάτροκλον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῶν ἐπιχειρήσεων, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίει προφανῶς ὡς βάσιν³.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω περιγραφόμενα νομίσματα τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν ἄνω περιοχῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶν ὡς ἐν ἐνιαίον εὔρημα χρονολογούμενον εἰς τὸ τέλος τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου, καθὼς συνάγεται ἀπὸ τὴν σύστασίν του. Οὕτω ἐκ τῶν ὀγδοήκοντα ἔξ ἐν συνόλῳ Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων τὰ ἀποδιδόμενα ἄνευ ἀντιρρήσεως εἰς τὸν Πτολεμαῖον Α' εἶναι πολὺ ἐφθαρμένα — μερικὰ καὶ τελείως ἀποτετριμμένα — ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τοῦ Πτολεμαίου Β', τὰ ἀποτελοῦντα καὶ τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδὲν ἐθεωρήθη μεταγενέστερον τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου, τὰ δὲ ἐκ τούτων ἄνευ σοβαρῶν ἀντιρρήσεων θεωρούμενα νεώτερα ἔχουν ὀλίγον ἢ ἐλάχιστα κυκλοφορήσει. Ἐπίσης τὰ ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας εὑρεθέντα μὴ Πτολεμαϊκὰ νομίσματα δὲν εἶναι νεώτερα (πβλ. ἀνωτέρω σ. 324 ὑπ. 2).

Ἐπὶ τῶν Πτολεμαϊκῶν δύνανται νὰ γίνουσι αἱ ἔξης γενικαὶ παρατηρήσεις⁴. Ἄπαντα τὰ θεωρούμενα τοῦ Πτολεμαίου Β' ἔχουν τὴν ἀσπίδα, τὰ χαλκὰ δὲ καὶ τὸ μονογράφημα Σ ἐνίοτε καὶ τὸ μονογρ. Χ (πλὴν ἐλαχίστων μὲ μεγαλυτέραν φθορὰν καὶ διάφορον τεχνοτροπίαν πβλ. πίνακα I, 9. 10. 11), ἔχουν γράμματα μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ ἢ μονογραφήματα. Τὰ τελευταῖα ταῦτα νομίσματα ἔχουν τεχνοτροπίαν ἡμελημένην, τὸ πέταλον εἶναι παχύτερον καὶ μικρότερον, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη ἐπαρκῆς χῶρος διὰ τὴν κεφαλὴν, τὰ ἴχνη τῆς χύσεως τοῦ μετάλλου εἶναι ἐμφανῆ, τὸ ἀνάγλυφον περισσότερο ἔκτυπον ἢ κόμη ἀποδίδεται μὲ παχύτερας γραμμὰς (βλ. ΣΒΟΡΩΝΟΝ ἀρ. 576,

τμήμα αὐτὸ τῆς Χερσονήσου ὅπου ἀνευρέθησαν, ἦτοι τὸ ἐντὸς καὶ ἀμέσως μετὰ τὸ πρῶτον τείχος ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ΒΔ. ἀκτῆς εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀκτῖνα 300 μ. περίπου — κατὰ πρόχειρον σχεδιογράφημα τοῦ ἀνευρόντος ταῦτα κ. ΝΟΥΣΙΑ —, ὑπῆρξε μεταγενεστέρως μικρὸς οἰκισμὸς ἢ ἀγροικία. Πάντως ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν περιοχὴν αὐτὴν, πλησίον ἢ ἐντὸς τῶν θεμελιῶν τῶν ἐκεῖ ὑπαρχόντων οἰκημάτων, προέρχονται τὸ βέλος, ὁ λύχνος, τὰ θραύσματα ὑπ' ἀριθ. 19-40. ἡ ἐνεπίγραφος λαβὴ ἀλλὰ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων καὶ τὸ νόμισμα Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Τὰ λοιπὰ προέρχονται ἀπὸ περιοχὴν κειμένην νοτιώτερον. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι κατὰ τυχαίαν (;) σύμπτωσιν τὰ μέχρι τοῦδε ἀνευρεθέντα μεταγενέστερα νομίσματα — Βοιωτῶν, τύπος BMC II, 8, τῆς Ἑρετίας καὶ Μακεδονικόν, τύπος GABLER XXXIV, 14 - 15 (ἐκ Κυνοσοῦρας) εἶναι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς.

1 Ταῦτα ἐπέδειξεν ὁ φύλαξ ἀρμοτήτων Προκόπιος Κοιζιάς κατὰ τὸ ἔτος 1957.

2 Ἐπεδείχθη ὑπὸ τοῦ δημοδιδασκάλου Ἰωάννου Φιλίππαιου κατὰ τὸ ἔτος 1959.

3 Ὁ ναύαρχος Πάτροκλος εἶχε τοποθετήσει καὶ «ἐπιστάτην» εἰς τὴν Κορρησίαν τῆς Κέω, ἡ ὁποία ἔλαβε τότε τὸ ὄνομα Ἀρσινόη. Ἐπίσης «ἐπιστάτην», τὸν Ἀπολλόδορον, ἔστειλεν εἰς τὴν νήσον Θήραν FERGUSON, ἔ. ἀ. σ. 178. BCH 1900, 225. 1906, 96. IG XII 3, 320, 466 καὶ XII 5, 1061. PWRE SIV. 44. LAUNEV εἰς REA 1945, σ. 36 κέ. Ἐπίσης πβλ. I. ROBERT εἰς REG 1933, σ. 425. DUNANT - THOMOPOULOS, BCH 1954, 336 κ. ἔ. F. G. MAIER, Griechische Mauerbauinschriften, σ. 157 κέ. I. ROBERT, Hellenica XI-XII 1960, σ. 146 κ. ἔ.

4 Διατυπόμενα ἐπὶ τοῦ παρόντος μετ' ἐπιφυλάξεως ἕνεκα τοῦ ἀνεπαρκοῦς ἀριθμοῦ διασωθέντων νομισμάτων.

580, 581, 593) ὥστε νὰ συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἴσως προέρχονται ἀπὸ διάφορον νομισματοκοπεῖον (πβλ. ΣΒΟΡΩΝΟΝ, σ. 88 ἀρ. 600).

Ἐκ τὴν ὁμοιομορφίαν — κατὰ τὸ μέγιστον μέρος — τῶν τύπων καὶ τοῦ μεγέθους¹ (βλ. σ. 349 ὑπ. 3) τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων καὶ ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀνευρίσκονται δὲν γεννᾶται ἀμφιβολία, ὅτι θὰ πρόκειται περὶ τῆς πληρωμῆς εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πατρόκλου².

Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι Πτολεμαϊκὰ τοῦ αὐτοῦ τύπου εἶναι ἀπὸ τὰ σπανιώτερον ἀπαντῶντα εἰς Αἴγυπτον³, ἐνῶ εἰς τὴν Κύπρον⁴ δὲν συμβαίνει τὸ αὐτό.

Καὶ τὸ μᾶλλον ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ὅτι ἐξ οὐδεμιᾶς ἀνασκαφῆς τῆς κυρίως Ἑλλάδος προέρχονται ὅμοια⁵ οὔτε ἀπὸ εὐρήματα ἢ μεμονωμένως πλὴν τῶν περιοχῶν, εἰς τὰς ὁποίας προφανῶς ἐστάθμευσαν στρατεύματα αἰγυπτιακά⁶, τὰ δὲ εὐρεθέντα τοῦ Πτολεμαίου Β' δὲν ἔχουν κυκλοφορήσει ἐπὶ μακρὸν μετὰ τὴν κοπήν των⁷ καὶ πάντως ὄχι πολὺ πέραν τῶν χώρων τούτων⁸.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων νομισμάτων δὲν λύεται τὸ ἐπίμαχον

1 Τὸ βάρος των ποικίλλει, ἀλλ' ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι πρόκειται περὶ διαφόρου «μονάδος» (unit), ὅπως προτείνει νὰ διαφοροποιῶνται τὰ διάφορα μεγέθη τῶν χαλκῶν Πτολεμαϊκῶν πρὸς ἀπλοποίησιν ὁ NEWELL, NNM ἀρ. 68, 1935, σ. 16. Πβλ. σχετικῶς KUBITSCHER, N. Z. 1931, 117 καὶ GIESECKE, Das Ptolemäer Geld.

2 Ἐθρημα ἀπὸ φρέαρ τῆς μεσημβρινῆς στοᾶς εἰς τὴν Κόρινθον μὲ χαλκὰ τοῦ αὐτοῦ περιήπου μεγέθους τοῦ Πτολεμαίου Ε' ἐρμηνεύεται ὡς μισθοφορικὸς μισθὸς ἐπανακάμψαντος μισθοφόρου πβλ. M. THOMPSON, Hesperia 1951, σ. 355 κέ.

3 Ὁ κ. Α. ΜΠΕΝΑΚΗΣ μεταξὺ χιλιᾶδος χαλκῶν κυκλοφορούντων εἰς Αἴγυπτον, ἐλάχιστα ὅμοια εἶδε (πβλ. σχετικῶς καὶ J. G. MILNE εἰς Annals of Arch. and Anthropol. I, 1908, 39 καὶ Hesperia 1951, σ. 355. Ἐπίσης εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον μεταξὺ τριῶν χιλιᾶδων περίπου Πτολεμαϊκῶν «ἀχρήστων» τῆς Συλλογῆς I ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ μόνον ἓν ὅμοιον ὑπάρχει.

4 Κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἀρχαιολόγου Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ τοῦ Μουσείου τῆς Λευκωσίας.

5 Ἀπὸ τὰ τῆς Ἀγορᾶς ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν μόνον ἔν δύναιται νὰ χαρακτηρισθῇ ἀσφαλῶς ὡς ὅμοιον, καθὼς εἶχε βεβαιώσει ὁ κ. R. YOUNG πρὸ ὀκταετίας καὶ ἡ δις M. THOMPSON, εἰς ἐπιστολὴν ἀπὸ τοῦ 1952, οὐδὲν δὲ προσετέθη ἔκτοτε, καθὼς ἐβεβαίωσεν ὁ κ. VANDERPOOL. Ἐπίσης εἰς τὸ ὀλίγον ἀπέχον κτῆμα Τράχωνες οὐδὲν ὅμοιον ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων νομισμάτων κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἰδιοκτῆτου κ. I. ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ.

Εἰς τὰς χιλιᾶδας τῶν νομισμάτων τῆς Κόρινθου οὐδὲν ὅμοιον ἀνευρέθη (πβλ. K. EDWARDS, Corinth V, σ. 73), ἐνῶ ἀνευρίσκεται εἰς μεγάλην ἀφθονίαν ὠρισμένος τύπος χαλκῶν τοῦ Πτολεμαίου Γ' (μεταξὺ τῶν 110 Πτολεμαϊκῶν τὰ 105) καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμφανίζεται εἰς ἀνασκαφᾶς ἢ μεμονωμένως εἰς τὴν ΒΑ. καὶ κεντρικὴν Πελοπόννησον (πβλ. Ἐπιτύμβιον Τσοῦντα, σ. 668 κέ.).

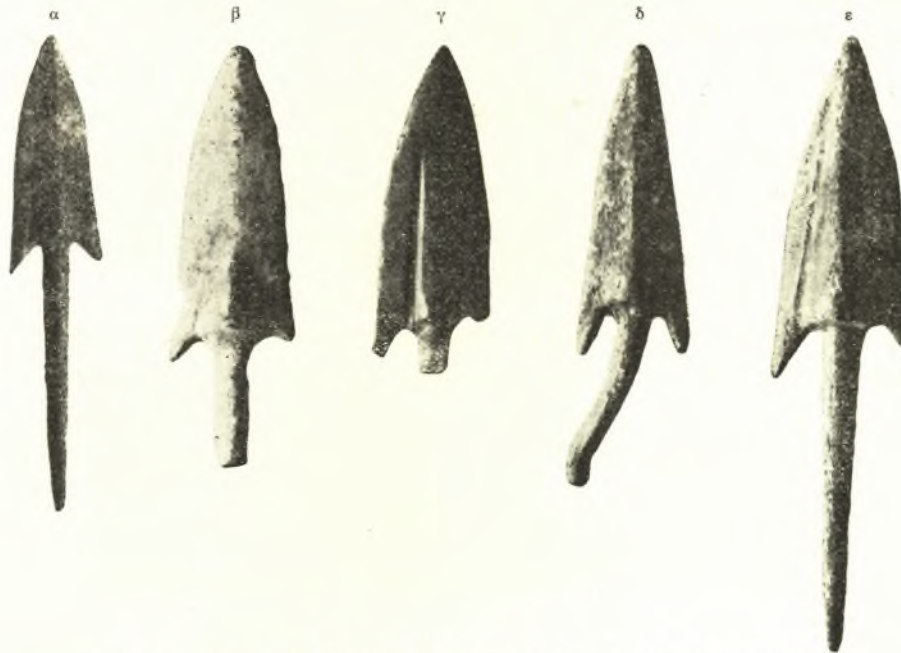
6 Τὴν ἀποψιν ταύτην ἐνισχύει ἡ ἀνεύρεσις περὶ τὴν ἀρχαίαν Τροιζῆνα χαλκοῦ νομίσματος τοῦ Πτολεμαίου Β' μὲ τὸ μονογράφημα Δ. Τοῦτο παρεδόθη κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ παρόντος ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ἀεροπορίας καὶ ἔχει φθορὰν ἐμφαίνουσαν μακρὰν κυκλοφορίαν. Ἡ ἀνεύρεσις του δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπλὴ σύμπτωσης, διότι ὄχι μακρὰν τῆς περιοχῆς ταύτης εὐρίσκεται ἡ πόλις Μέθανα ταυτιζομένη, καθὼς ὑποστηρίζεται, μὲ τὴν Ἀρσινόην τῆς Πελοποννήσου καὶ διατελέσασα ὑπὸ Πτολεμαϊκὴν κατοχὴν κατὰ τὸν Χερμωνίδειον πόλεμον. Ἡ μεγάλη φθορὰ τοῦ νομίσματος ἐξηγεῖται ἀβιάτως ἐνεκα τῆς διαρκείας τῆς Πτολεμαϊκῆς κατοχῆς — πιστοποιουμένης ἐπιγραφικῶς — μέτρος καὶ τοῦ Πτολεμαίου Φιλοπάτορος (221 — 204). (Πβλ. ΒΕΛΟΧ, IV1, σ. 612 ὑπ. 2, καὶ IV2, σ. 394. ΣΒΟΡΩΝΟΝ εἰς Διεθνή Ἐφημ. Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας τ. 7ος, 1904, 397 κ.έ.).

7 Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι τὰ ἐκ τῆς Ἀττικῆς ὅμοια προερχόμενα (πβλ. κατωτ. σ. 331 ὑπ. 5) εἶναι καλῶς διατηρημένα, προφανῶς διότι εἶχον μέγεθος μὴ προσαρμολόμενον εὐχερῶς πρὸς τὰ ἐν χρήσει χαλκὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ πολέμου.

8 Τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὸ χωρίον Μαρκόπουλο, ἐὰν προέρχονται πράγματι ἐκεῖθεν, ὀφείλονται εἰς τὴν γειτνίασιν μὲ τὸ Κουροῦνι. Ἡ ἀνεύρεσις ὁμοίου νομίσματος ὀλίγον πέραν τοῦ ὑποτιθεμένου στρατοπέδου (ἀρ. 20) τῆς Ἡλιουπόλεως (πρβ. ὑπ' ἀρ. 3 σ. 321) καὶ ἑτέρου ὁμοίου τοῦ Πτολεμαίου Α' (ΣΒΟΡΩΝΟΣ ἀρ. 286) μὲ ἀρκετὴν φθορὰν πρὸς νότον εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ἀναπόφευκτον συναλλαγὴν μὲ τοὺς κατοίκους τοὺς ἔστω καὶ ἐποχιακῶς καλλιεργοῦντας τὴν ὑπαιθρον. Ὅμοια Πτολεμαϊκὰ μὲ τοὺς ἐξῆς τύπους: 1) Πτολεμαῖος Α', ὅμοιον πρὸς τὸ ὑπ' ἀρ. 1 τῆς Κορωνείας 2) Πτολεμαῖος Β', ὅμοια πρὸς τὰ ὑπ' ἀρ. 14-17 τοῦ πίνακος I ἐνταῦθα ἀπεικονιζόμενα, περιελθόντα κατὰ τὴν κατοχὴν ἐκ τῆς «Ἀττικῆς» εἰς ἰδιωτικὴν συλλογὴν, πιθανώτατα θὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἡλιούπολιν.

εἰσέτι ζήτημα τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ Χρϋμωνιδεῖου πολέμου μὲ ὄρια ὅμως ἐλάχιστα κυμαινόμενα ἀπὸ τοῦ ἔτους 265 - 262¹. Πάντως θεωρεῖται βέβαιον, ὅτι διήρκεσεν ἐπὶ τρία ἔτη, ὅτι ἤρχισεν ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος Πειθιδήμου² καὶ ἐτελείωσεν ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος Ἀντιπάτρου ἐπομένως ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς ἀρχοντίας τούτων θὰ χρονολογήσῃ καὶ τὸν πόλεμον³.

Τὰ χρυσᾶ θὰ ἔδιδον *terminum post quem* ἀκριβῆ, ὡς πρὸς τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς τῶν Αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων εἰς τὴν

Εἰζ. 3. Βέλη ἀπὸ Μ. Καβοῦρι (α), Ἡλιοπόλιν (β, γ, ε), Κορώνην (δ).

Ἀττικὴν (πβλ. κατωτέρω σ. 347, ὑπ. 2), ἐὰν τὸ γράμμα κ ἐσήμαινε πράγματι χρονολογίαν δηλοῦσαν τὸ δέκατον ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς Ἀρσινόης⁴, ἀλλὰ τοῦτο, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, πρέπει νὰ θεωρῆται τελείως ἀμφίβολον.

Τὸ δὲ θεωρούμενον ὡς ἀμφίβολον γράμμα φ = 21 = 264 ἢ ἔστω τὸ γ = 20 = 266⁵, ἢ τελευταία χρονολογία ἐπὶ τῶν χαλκῶν, δίδει ἀπλῶς *terminum post quem*.

Ὅμως τὰ ἄλλα κατωτέρω περιγραφόμενα εὐρήματα χρονολογούμενα διὰ τῶν νομισμάτων, θὰ διευκολύνουν τὴν ἀνάγνωσιν, συμπλήρωσιν καὶ χρονολόγησιν ἐπι-

1 Πβλ. BELOCH, ἔ. ἀ. σ. 502 κέ, 508.

2 Πβλ. IG II² 687. TARN, JHS 1934, 26-39. Κατὰ DINSMOOR 268.7, Hesperia 1954, σ. 314 ἢ 267/6. FERGUSON, Archonten, 29. Κατὰ MERITT 265.4, Hesperia 1957, σ. 97.

3 Ὁ DINSMOOR τὸν τοποθετεῖ 264/3 ἔ. ἀ., ἐνῶ ὁ MERITT 263.2. Ἀλλὰ κατὰ τὸν καθηγητὴν P. FRASER χρειάζεται διευκρίνησις διὰ νὰ συμβιβασθῇ ἡ ἀρχὴ τὴν ὁποῖαν δέχεται ὁ καθ. MERITT μὲ τὸ τέλος πβλ. καὶ BICKERMAN, Rev. Et. Anc. 1938, σ. 371. MOMIGLIANO, Class. Quart. 1950, σ. 113/4. JACOBY, Poetlist, ἀρ. 244.

F. 44 καὶ Kommentar.

4 Πβλ. ἀνωτ. σ. 324 ὑπ. 3.

5 Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Πτολεμαίου Β' (285 π. Χ.). Τὸ φ δὲν ἐθεωρήθη ἀπολύτως βέβαιον ὡς γράμμα πβλ. ΣΒΟΡΩΝΟΝ, ἔ. ἀ. ἀρ. 551, 553 καὶ MACDONALD, Hunterian Coll., σ. 366, συγγεόμενον μετὰ τοῦ μονογράφηματος Δ (διακρινόμενον ἐν τούτοις μᾶλλον σαφῶς ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 34, 36 ἀπὸ τὴν Ἡλιοπόλιν καὶ 10 ἀπὸ τὴν Κορώνην νομισμάτων) ὁ τύπος πάντως αὐτὸς μὲ τὸ μονογράφημα ἐκπροσωπεῖται μὲ ἀρκετὰ ἀντίτυπα, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ καλῆς διατηρήσεως.

γραφῶν¹, ἀγγείων² καὶ παντὸς εἶδους ἀρχαίων λειψάνων, ἐρειπίων, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ὄχυρώσεων ἀνεξακριβώτου σκοπιμότητος καὶ ἐποχῆς (βλ. κατωτέρω σ. 347, 1) εὐρισκομένων εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Β Ε Λ Η

Ἐκτὸς τῶν Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων εἰς τὰς αὐτὰς περιοχὰς ἀνευρίσκονται καὶ βέλη. Εἰς τὴν Ἡλιούπολιν ἀπὸ τὰς δεκάδας τῶν διασκορπισθέντων διεσώθησαν τὰ τρία³ ἀπεικονιζόμενα εἰς φυσικὸν μέγεθος (πλὴν τοῦ α)⁴ (εἰκ. 3, β, γ, ε). Ἀπὸ τὴν Κορώνειαν προέρχεται ἓν (εἰκ. 3, δ⁵) καὶ ἀπὸ τὸ Μικρὸ Καβούρι ἓν⁶ (εἰκ. 3, α).

Καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν εἰκόνα εἶναι ὅλα χαλκᾶ τοῦ ἰδίου τύπου ἀκριβῶς, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐκ τῶν χρησιμοποιουμένων εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν Δ' καὶ τὸν Γ' π. Χ. αἶωνα μέχρι τέλους τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς⁷ ἀπὸ τῆς Κρήτης⁸ μέχρι τῆς Μακεδονίας⁹ καὶ τῆς Ἡπείρου¹⁰ τὰ χαρακτηρισθέντα, ὡς γνωστόν, ὡς ἑλληνικὰ καὶ ὄχι Περσικά¹¹.

Μ Ο Λ Υ Β Δ Ι Δ Ε Σ

Ἐκτὸς τῶν βελῶν εἰς τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς περιοχὴν τῆς Ἡλιουπόλεως ἀνευρέθησαν καὶ δεκάδες¹² μολυβδίνων βλημάτων σφενδόνης, «μολυβδίδες»¹³.

1 Οὕτω συνεπληρώθη ἀσφαλῶς ἐπὶ τοῦ ἐπιδειχθέντος ἀντιγράφου τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ραμνοῦντος τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχοντος Πειθιδήμου, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ἡ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ἐπιγραφή μὲ τὸ ψήφισμα τῶν Δελφῶν πρέπει πιθανάτα νὰ τοποθετηθῆ χρονικῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καὶ ὄχι πρὸ ἢ εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ. Εἰς ταύτην ἀναφέρεται ἀποστολὴ πρέσβων πρὸς Πτολεμαῖον καὶ Ἀντίγονον ὥστε εἶναι τὴν ἀσφάλειαν πᾶσιν παρ' ἀμφοτέρων... Πβλ. Suppl. Epigr. II 261 p. ROUSSEL, BCH XLVII, 35. VELOCH, ἔ.ά. σ. 503 κέ. TARN. JHS 1934, σ. 29.

2 Hesperia 1953, πίν. 36, 119. Αἱ συνθήκαι τῆς ἀνευρέσεως τῶν ἀγγείων θὰ δώσουν ἴσως καὶ τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῶν λαμβανομένων πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ περιορισμὸς τῶν διαφορῶν σχημάτων ἐντὸς στενῶν χρονικῶν ὁρίων πρέπει νὰ ἔχη σχετικὴν ἐλαστικότητα.

3 Ταῦτα ἐδωρήθησαν εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον κατὰ τὸ 1943.

4 Τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἔχει τὸ αὐτὸ μέγεθος.

5 Ἐδωρήθη ἀπὸ τὸν κ. Ι. ΝΟΥΣΙΑΝ, ἀνευρεθὲν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ ἀκριβῶς ἐντὸς τοῦ πρώτου ὄχυρωματικοῦ τείχους εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 10 περίπου μ. ἀπὸ τῆς Β. ἀκτῆς.

6 Τοῦτο εὐρίσκεται εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον παραδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑ, ἀνευρέθη δὲ κατὰ ἀνακοίνωσιν του ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ φρουρίου πρὸς Δ. Ἐπὶ τῆς εἰκόνας τὰ βέλη ἀπεδόθησαν εἰς τὸ πραγματικὸν μέγεθος.

7 Πβλ. DAREMBERG-SAGLIO, λ. Sagitta. BM CBronzes 347 type D. G. RICHTER, Greek Etr. Roman Life, ἀρ. 1510. BSA 1947. 76 κέ.

8 Ἐπινομισμάτων τῆς Κρήτης τοῦ Δ' καὶ τοῦ Γ' π. Χ. αἱ τῆς Κεραίας ΣΥΡΟΝΟΣ, Crête, πίν. XXVI, 18, Πραισοῦ

αὐτ. πίν. XVII Τυλισοῦ, Πολυρηνίου BMC XVI, 13. Καθὼς εἶναι γνωστὸν τοξόται Κρήτες κυρίως ἐστρατολογοῦντο ἐντόνως ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (280-240 π.Χ.), πβλ. LAUNNEY, Recherches, σ. 251. Ἐπίσης ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρεὺς εἶχεν εἰς τὰς δυνάμεις του μισθοφόρους ἐκ Κρήτης. Ὁμοία βέλη ἐπινομισμάτων τῶν Πατρῶν BMC V, 11, Θηβῶν Βοιωτίας, βλ. ΣΒΟΡΩΝΟΝ, ἔ.ά. σ. σιζ'.

9 D. ROBINSON, Excavations at Olynthos, τόμ. X, σ. 389 ἀρ. 1949 τύπος D1, σ. 388 καὶ 418.

10 CARAPANOS, Dodone LVIII, 4. FURTWAENGLER, Aegina, 528 πίν. 117. Fouilles des Delphes V 97, 336b Olympia IV, πίν. 64, 1096, σ. 177. WEBER, Olympische Forschungen I, σ. 160 ὀλίγον διάφορα καὶ ἀρχαιότερα. Ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ὁμοία τρία εἰς τὰς Ἀμερικανικὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀγορᾶς κατὰ πληροφορίαν τοῦ καθηγ. RODNEY YOUNG. Πολλὰ ὁμοία ἀπὸ τὴν Δήλον W. DEONNA, Délos XVIII, σ. 208 κέ., πίν. LXIV 556. PAYNE, Perachora, σ. 181 πίν. 92, 20. BLINKENBERG, Lindos I, σ. 194, ἀρ. 606. Ἐπίσης πολλὰ ὁμοία ὑπάρχουν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἐφόρου Ν. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, ἀνευρίσκονται δὲ κατὰ ἰδιωτικὰς πληροφορίας εἰς ὀλόκληρον τὴν Κρήτην.

11 Πβλ. BCH LXIII, 1939, σ. 311 εἰκ. 23. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ. Arch. Anzeiger 1940, σ. 200 εἰκ. 47. BRONNER, Hesperia I, 341. SCHUMACHER, Beschreibung d. Samml. Ant. Br. Karlsruhe, πίν. XIV. SCHAUBERT, Breslau Museum.

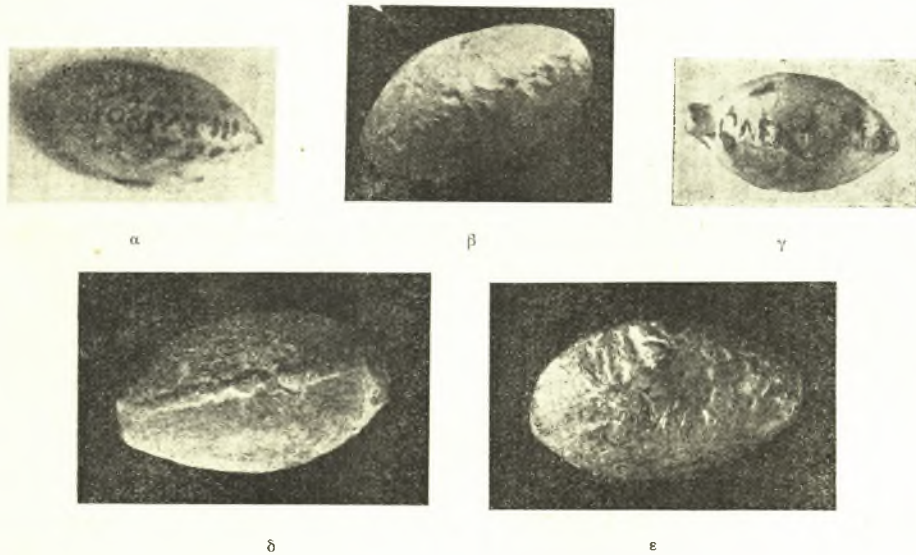
12 Διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνευρισκόντων αὐτὰς παιδιῶν, τὰ ὁποῖα ὠμίλουν περὶ «μολυβιδίων». Ἡ ἀπεικονιζομένη ὑπ' ἀρ. 4 ἀνήκει εἰς ἰδιώτην, αἱ λοιπαὶ περιήλθον εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον.

13 Πβλ. G. FOUGÈRES εἰς DAREMBERG-SAGLIO (glans) εἰκ. 3627. Ὁμοίαι προέρχονται ἀπὸ τὴν Θράκην (βλ.

Τέσσαρες διασώζονται ἀκόμη περιελθούσαι εἰς τὸ Μουσεῖον¹ μὲ ὄνομα ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς 1) ΞΕΝΟΚΡΑΤΗΣ 48.50 γρ. (εἰκ. 4, α). 2) ΙΩΙΛΟΥ 30 γρ. (εἰκ. 4, β). 3) ΙΩΙΛΟΥ ὄπ. κεραυνὸς 68 γρ. (εἰκ. 4, δ. ε). 4) ΠΛΕΙΣΤ[ΑΝ]ΟΥ 24.80 γρ. (εἰκ. 4, γ).

Ἡ παρουσία σφενδονῶν προϋποθέτει «σφενδονήτας»² καὶ δύναται μὲν νὰ γίνῃ δεκτὸν ὅτι χρονολογοῦνται αὐταί, ὅπως καὶ τὰ βέλη, μὲ ἀκριβείαν δὲν δύναται ὅμως νὰ βεβαιωθῇ ἀντικειμενικῶς ἂν ἀνήκον εἰς τὴν παράταξιν τῶν Μακεδόνων ἢ τῶν Αἰγυπτίων.

Μιὰ ἔνδειξις κατασκευῆς διὰ τὰς ἀνάγκας μακεδονικῶν στρατευμάτων θὰ ἦτο ἡ ὑπαρξις τριῶν δεσμίδων σφενδονῶν ἐκ μολύβδου πρὶν διαχωρισθῶν ἐξ 9 τεμα-

Εἰκ. 4. Σφενδόνα ἐξ Ἡλιουπόλεως.

χίων ἐκάστη τοῦ αὐτοῦ σχήματος καὶ μεγέθους πρὸς τὴν ἐξ Ἡλιουπόλεως καὶ μὲ ἐπιγραφὴν ΔΙΟΝΥ τῆς αὐτῆς (;) ἐποχῆς, προερχόμεναι ἐκ Πειραιῶς³, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν γνώμην πρὸ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Χρμεωνιδείου πολέμου κατείχeto ὑπὸ τῶν Μακεδόνων⁴ (εἰκ. 5).

ΒΑΡΟΥΧΑ - ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ, Συλλογὴ Σταμούλη ἀρ. 992), μέγας ἀριθμὸς ἀπὸ τὴν Ὀλυνθον (ROBINSON, Excavations at Olynthus X, σ. 418 κ.έ. πολλαὶ καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον ἀπὸ τὴν Χαλκιδικὴν περὶ τὴν Ὀλυνθον, ὅτι μὲ ἐπιγραφὴν ΜΕΡΝΑ ἀπὸ τὴν Κόρινθον (Corinth XII. 1525), Ἀγρίνιον, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ ἐφόρου ΝΙΚ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ μὲ ΙΠΠΑΡΧΟΥ καὶ ἄλλα ὀνόματα πβλ. καὶ A. Anzeiger 1941, 102-3. Ἐπίσης ὑπάρχουν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου Κρήτης κατὰ πληροφορίαν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ἐφόρου Ν. ΠΛΑΤΩΝΟΣ ἰδίως ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Κνωσοῦ μὲ ΚΝΩΣ καὶ κατὰ ἰδιωτικὰς πληροφορίας, ἀνευρίσκονται συχνὰ εἰς Κρήτην, ὅπου ἀποκαλοῦνται «πέρδικες» (ἢ ὀνομασία αὕτη δὲν ἐπιβεβαιοῦται ἀπὸ τὸν ἐφορον Ν. Πλάτωνα).

¹ Πλὴν τῆς σφενδόνης εἰκ. 4, γ ἀνηκούσης εἰς ἰδιώτην, ἢ ὅποια ἀπεικονίζεται ὀλίγον μικροτέρα τοῦ

φυσικοῦ μεγέθους.

² Βλ. TARN, Hellenistic Military and Naval Developments, σ. 20 κ.έ.

³ Εὐρίσκονται εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ἢ δὲ ἀπεικονίζονται ἐπετρόπη ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ Χ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ πβλ. καὶ D. ROBINSON, ἔ. ἀ. σ. 419 κ.έ. τὸ ὄνομα ΔΙΟΝΥ ὑπάρχει ἐπὶ ἀνευρεθεισῶν εἰς Ἀθήνας καὶ Μήλον κατὰ πληροφορίας τοῦ ἐφόρου Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΝ καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑ.

⁴ Πλὴν μικρᾶς διακοπῆς ἐπὶ Ὀλυμπιῶδρου. Πβλ. FERGUSON, ἔ. ἀ. σ. 178 κ.έ. TARN, JHS 1934, σ. 32 κ.έ. Κατ' αὐτὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολέμησαν κατὰ τὸν Χρμεωνίδειον πόλεμον διὰ τὴν ἀνακατάληψιν τοῦ Πειραιῶς (ἔ. ἀ. σ. 37). ΒΕΙΛΟΧ, ἔ. ἀ. σ. 452 κ.έ. BENGTSON, Strategie II, σ. 372. Διάφορος γνώμη εἰς Νέον Ἀθήναιον 1955, σ. 12.

Ἄλλα δὲν ἐξηκριβώθη — μέχρις ὥρας τοῦλάχιστον — ἂν μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν εἰς Ἡλιούπολιν ἀνευρεθεισῶν σφενδονῶν ὑπῆρξε καὶ ὅμοιον ὄνομα (χωρὶς βεβαίως νὰ ἀποκλείεται ὅτι τοῦτο προέρχεται ἀπὸ προγενεστέρων ἐποχῆν) οὔτε εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ· ἐπομένως παραμένει ἄγνωστον ἂν τὸ ὑποτιθέμενον Πτολεμαϊκὸν στρατόπεδον ἐγκατελείφθη κατόπιν ἐπιθέσεως.

Εἰκ. 5. Δεσμὶς μολυβδίνων σφενδονῶν ἐκ Πειραιῶς.

ΑΓΓΕΙΑ

Ἐκτὸς τῶν νομισμάτων, τῶν σφενδονῶν καὶ τῶν βελῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἡλιούπολεως ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια κεράμων στρωτήρων, μερικὰ ἐκ τούτων μελαμβραφῆ, πλεῖστα θραύσματα ἀγγείων καὶ πολλοὶ ἀμφορεῖς, τοῦ αὐτοῦ περιπίου¹ μεγέθους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πατροκλοῦ, ἐφ' ὅσον δύνανται νὰ θεωρηθῶν σύγχρονοι. Ὅλοι ἦσαν καθημερινῆς χρήσεως καὶ αἱ λαβαὶ χωρὶς σφραγίδας.

Ἀπὸ τὰ διασκορπισθέντα θραύσματα ἢ τεμάχια ἀγγείων, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκονται εἰς τὴν Ἡλιούπολιν συνελέγησαν:

- 1) Βάσις ροδιακοῦ ἀμφορέως² καὶ τομῆ (Πίναξ III 7.8).
- 2) Βάσις ἀμφορέως³ καὶ τομῆ (Πίναξ III, 3. 9).

1 Κατὰ τὰς περιγραφὰς τῶν εὐρόντων. Ἐκ τῶν ἀμφορέων δὲν διασώζονται παρὰ τεμάχια, ἀνευρισκόμενα εἰς διαφόρους οἰκίας καὶ τὰς ἀνασκοπτομένας ὁδοὺς. Πολλοὶ ἐκ τούτων θρασυθέντες ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1943. Τὸ ἀπεικονιζόμενον ἀρ. 1 τμήμα παρέδωσε ἐσχάτως μικρὸς μαθητῆς.

2 Διὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἀμφορέως πβλ. VIRGINIA GRACE εἰς Hesperia, Suppl. X Part III, σ. 168 πίν. 74 P. 8422 καὶ SS 3791. Ἀνήκει εἰς τὸ Parmeniscos Group ἀρ. 206-208 καὶ χρονολογεῖται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' π.Χ. αἰ. Ὁ πηλὸς τῶν διασωθέντων τεμαχίων εἶναι ὅμοιος πρὸς τὸν περιγραφόμενον. Τοιοῦτου σχήματος ἀμφορεῖς σώζονται ἀπὸ πλείστας περιοχὰς τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μάυρης Θαλάσσης. Καθὼς εἶχε τὴν ἐξαιρετικὴν καλωσύνην νὰ μὲ πληροφορήσῃ ἡ Miss GRACE, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλονται ὅλοι αἱ περὶ ἀμφορέων πληροφορίαι, ὅπως καὶ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ βιβλίου τῆς N. ZEBET, Keramnu-eckaa Tarabocpora 1960. τὰ τμήματα βάσεων ἀμφορέων ὑπ' ἀρ. 1, 5, 6 ἀπὸ τὴν Ἡλιούπολιν ὑπ' ἀρ. 14-16 ἀπὸ Πόρτο Ράφτη καὶ ὑπ' ἀρ. 2, 3 ἀπὸ Μικρὸ Καβούρι ἀνήκουν εἰς σχήματα γνωστὰ ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Δ' π.Χ., αἰῶνος. Βάσεις ὅμως ὅμοιαι — μὲ τὸ κενὸν μέχρι τέλους — ὅπως αἱ ὑπ' ἀρ. 2 (πίν. III, 3 ἀπὸ τὴν Ἡλιούπολιν καὶ λοιπαὶ ὅμοιαι — ἐξ ἑν συνόλω πίν. III, 3. 4. 13. 19. 20. 24) — δὲν ἀνευρέθησαν οὔτε εἰς τὴν Ἄγορὰν τῶν Ἀθηνῶν οὔτε εἶναι γνωστὰ ἀπὸ ἄλλας περιοχὰς. Ἡ Miss GRACE ὑποθέτει χωρὶς νὰ δύνανται ἀκόμη νὰ

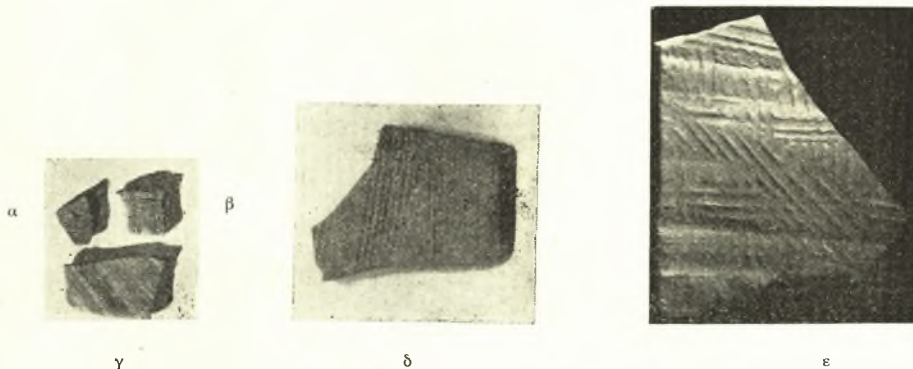
τὸ ἀποδείξῃ, ὅτι δυνατόν νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν (πβλ. AURIGEMMA, Il Reale Museo di Spina, 1936, σ. 133). Τὴν ὑπ' ἀρ. 37 πίν. III βάσιν θεωρεῖ ἀνήκουσαν εἰς ἀμφορέα ἐκ Μυτιλήνης, ἔνεκα τοῦ βαθέος χρώματος τοῦ πηλοῦ καὶ τὸν ὑπ' ἀρ. 38 πίν. III ὡς Κερκυραϊκῆς προελεύσεως. Ἐκ τῆς συχνῆς παρουσίας τοῦ σχήματος τούτου εἰδικῶς εἰς τὰς ἀνωτέρω περιοχὰς (ὁ κ. Νούσιας ἔχει ἀνεύρει ὁμοίας καὶ εἰς τὸ Φραγκολίμανο τοῦ Θορικοῦ), ἐνῶ δὲν ἀπαντᾷ εἰς ἄλλας εἰς ὅσας τοῦλάχιστον κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ, τὴν Μακεδονίαν (κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἐφόρου X. ΜΑΚΑΡΟΝΑ), τὴν Αἴγυπτον (καθὼς βεβαίως ὁ κ. Λ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ τὴν Κρήτην (κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἐπιμελητοῦ Κ. ΔΑΒΑΡΑ) δύναται νὰ συναχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι πάντως δὲν προέρχεται ἀπὸ μέρος μὲ τὸ ὅποιον συνηλλάσσοντο οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (ἐνισχυομένης οὕτω τῆς ἀπόψεως τῆς Miss GRACE) καὶ ὅτι ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὸν Χερμονίδειον πόλεμον. Τοῦτο δὲ θὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις ἀσφαλοῦς χρονολογήσεως ἰδίως ναυαγίων περιεχόντων ἀμφορεῖς ὁμοίου σχήματος.

Πβλ. v. GRACE, Hesperia 1934, σ. 307 πίν. II ἀρ. 8.

3 Ὁ ἀμφορεὺς ὕψους 0.70 μ. περίπου ἐθρασύθη εἰς ἅπειρα τεμάχια κατὰ τὴν ἐκβάθυνσιν τῆς ὁδοῦ διακρινόμενα μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐπὶ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας· εἰς ἐλάχιστην ἀπόστασιν ἀνευρέθη ἡ ἐπιτύμβιος στήλη. (Βλ. κατ. εἰκ. 11, 12).

- 3) Τμήμα στομίου καὶ λαβῆς ἀμφορέως (Πίναξ III, 1).
- 4) Λαβὴ ἀμφορέως (Πίναξ III, 2).
- 5) Ἐφθονα τοιχώματα ἀμφορέων.
Ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω ἔχουν τὸ ἴδιον χροῶμα καὶ τὴν αὐτὴν ποιότητα τοῦ πηλοῦ.
- 6) Θραύσματα ἀπὸ τὰ χειλῆ δύο ἀγγείων μὲ πλατὺ στόμιον καὶ ἀμαυρὸν μέλαν γάνωμα.
- 7) Λαβὴ ἀπὸ ὑδριαν(;) ἀπὸ πηλὸν μελανοῦ χρώματος ὄχι καθαρὸν.
- 8) Βάσις ἀπὸ μικρὸν ἀμφορέα (:) (Πίναξ III, 28).
- 9) Βάσις ἀπὸ λεκάνην(;) μὲ ἐρυθρὸν γάνωμα ἐσωτερικῶς, διακόσμησιν ἀπὸ παραλλήλους γραμμὰς ἐξωτερικῶς καὶ γραπτὸν ἀστεροειδὲς κόσμημα κάτωθεν τῆς βάσεως.
- 10) Θραύσματα μὲ ἐγγάρακτον γραμμικὴν διακόσμησιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀπὸ

Εἰκ. 6. Θραύσματα ἀγγείων ἐξ Ἡλιουπόλεως καὶ Κορώνης.

ἀγγεῖα μὲ ἀνοικτὸν στόμιον, πιθανώτατα τοῦ γνωστοῦ σχήματος τοῦ χαρακτηρισθέντος ὡς κυψέλη¹ (εἰκ. 6, β, γ).

11) Θραύσματα ἀγγείου μὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν καλυπτομένην ἀπὸ ἀναγλύφους συμπλεκόμενας γραμμὰς. Ἡ τοιαύτη διακόσμησις παραμένει πρὸς τὸ παρὸν ἀγνώστου τεχνικῆς, προϋποθέτουσα ἐπίθεσιν ψιάθης ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ πηλοῦ τοῦ ἀγγείου καὶ ὄχι «κτένισμα», ὅπως ἐπὶ τῶν προηγουμένων (ἀρ. 10) καὶ σχῆμα πάντως μὲ ἀνοικτὸν στόμιον, ἀνεξακριβώτου χρονολογίας (εἰκ. 6, ε)².

¹ Παρομοία διακόσμησις εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀγγείων εἶναι γνωστὴ ἐπὶ ἀνευρεθέντων εἰς Ἴσθμίαν καὶ Ράχην ἑλληνιστικῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς (BRONNER, *Hesperia* 1958, σ. 32 ἀρ. 42, πίν. 14b καὶ σ. 28 αὐτ. 1959, σ. 337 εἰκ. 11 ἀρ. 17 πίν. 72c), χαρακτηρισθέντα ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Δ. ΠΑΛΛΑ ὀρθῶς ὡς κυψέλαι. Εἶναι δὲ ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ἐπὶ ἐνὸς σώζεται καὶ ἡ ἀπαραιτήτος εἰς κυψέλας μικρὰ ὀπή ὄχι ἀκριβῶς εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἀγγείου. Εἰς τὴν τοποθεσίαν Τράχωνες τῆς Ἀττικῆς κατὰ πληροφορίαν τοῦ κ. Ι. ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ ἀνευρέθησαν ὄστρακα καὶ ἀγγεῖον σχεδὸν ἀκέραιον μὲ διακόσμησιν παρομοίαν πρὸς τὴν τοῦ ὑπ' ἀρ. 10 ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐφαρμόζει καὶ πῶμα. Ἐπίσης δὲ ὄστρακα ὅμοια ἀνευρέθησαν ἐντὸς φρέατος παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἐφόρου Γ. ΔΟΝΤΑ, ὅπως

καὶ εἰς τὴν Αὐλίδα. Τῆς αὐτῆς γνώμης εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιολόγος ΧΡ. ΚΑΡΑΡΑ (Πβλ. *AJA* 65, 1961, 26 ἐ. *Dyeing and Weaving Works at Isthmia*).

² Συνδυασμὸς κοφίνων καὶ πηλοῦ ἢ ἄλλης ὕλης εἰς κυψέλας ἦτο γνωστὸς εἰς τὴν ἀρχαιότητα (DAREMBERG-SAGLIO λ. *apes*), ἀπαντᾷ δὲ καὶ μέχρι σήμερον. Πβλ. *Hesperia* 1956, σ. 260-1. Πάντως τὰ θραύσματα ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖον μὲ ἀνοικτὸν στόμιον, ἀλλὰ μὴ δυνάμενον νὰ χρονολογηθῇ ἀκριβῶς ἐκ τῶν συνθηκῶν τῆς ἀνευρέσεως διότι προέρχονται μὲν ἀπὸ τὴν αὐτὴν περιοχὴν τῆς Ἡλιουπόλεως ἀλλ' ἀνευρέθησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εἰς σωρὸν χρώματος μεταφερθέντος ἀπὸ ἄλλην περιοχὴν ἀναμεμιγμένον ἴσως καὶ μὲ χρώματα θεμελιῶν τῶν παρακειμένων οἰκιῶν, περιέχοντα μέγαν ἀριθμὸν θραυσμάτων ἀπὸ δεκάδας διαφόρων σχημάτων ἀγγείων κοινῆς χρήσεως, μελαμβραφῆ, ἀρετινά, τοι-

Θραύσματα και μεγάλα τεμάχια αγγείων προέρχονται επίσης από την χερσονήσον τῆς Κορώνης¹.

1) Ἡμισυ κυπέλλου² (εἰκ. 7, α).

2) Πινάκια με ἐλαφρὸν μέλαν γάνωμα καὶ λεπτότατα τοιχώματα³ (εἰκ. 7, β καὶ γ).

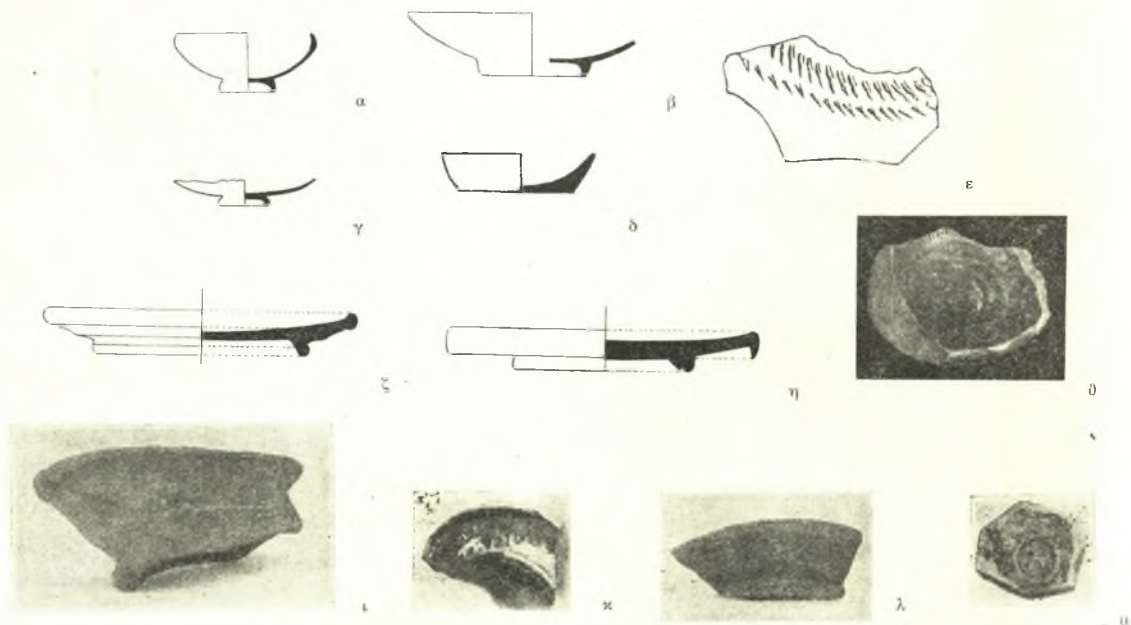
3) Τεμάχιον πινακίου με ἐμπίεστον διακόσμησιν⁴ (εἰκ. 7, ε).

4) Λαβὴ ἀπὸ δοχεῖον μαγειρικῆς με μικρὰν ὀπὴν πρὸς ἐξάρτησιν.

5) Μικρὸν κύπελλον ἢ βάσις ὑψηλοτέρου (εἰκ. 7, δ).

6-15) Βάσεις ἀπὸ δέκα τέσσαρας ἀμφορεῖς (Πίναξ III, 12-18. 19. 26. 27).

Ἐκ τούτων¹ αἱ ὑπ' ἀρ. 13, 19, 24 τοῦ Πίνακος III ἔχουν τομὴν ὁμοίαν πρὸς τὰς ἐκ

Εἰκ. 7. Θραύσματα αγγείων ἐκ τῆς χερσονήσου τῆς Κορώνης.

τῆς Ἡλιουπόλεως (Πίναξ III, 3 καὶ 9) καὶ Μικροῦ Καβουρίου (Πίναξ III, 4 καὶ 20).

16-17) Δύο βάσεις πινακίων με μέλαν γάνωμα καὶ ἐμπίεστον διακόσμησιν (εἰκ. 7, θ).

18) Τεμάχιον βάσεως μετὰ τοῦ χεῖλους πινακίου ἔχοντος μέλαν καὶ ἐρυθρὸν γάνωμα κατὰ ζώνας (εἰκ. 7, ι) καὶ τομὴ (εἰκ. 7, ζ).

19) Λαβὴ ἀπὸ ἀμφορέα χιακῆς προελεύσεως (Πίναξ III, 25).

20) Δύο θραύσματα ἀπὸ ἀγγεῖα με ἀνοικτὸν στόμιον με ἐγγάρακτον διακό-

χώματα, στόμια, λαβὰς καὶ βάσεις ἀμφορέων διαφόρων προελεύσεων (Χίου, Ρόδου, Κῶ με διδύμους λαβὰς), κεράμους στρωτῆρας λύχνους ἑλληνιστικούς, ὄστρακα θαλάσσια (πορφύρας) ἐκεῖθεν καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 6-8 θραύσματα.

1 Ταῦτα συνελέγησαν κατὰ περιόδους εἰς τὴν πλήρη ὄστράκων ἐπιφάνειαν τοῦ καλλιεργούμενου τμήματος

τῆς χερσονήσου ὑπὸ τοῦ κ. I. Νούσια, τοῦ ὁποῦ ἡ ἄσκνος συνδρομὴ ὑπῆρξε πολυτιμότητι.

2 Hesperia 1934, σ. 435 κέ. H. THOMPSON, αὐτ. εἰκ. 116, 117 γ.

3 Ἐ.ἀ. Ε. 27 (1).

4 Ἐ. ἀ. σ. 482 πίν. 115, καὶ 433 Ε 21 (1).

Θραύσματα αγγείων ἐξ Ἡλιουπόλεως, χερσονήσου Κορώνης καὶ χερσονήσου Μ. Καβοῦρι.

σημειωσιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν (πβλ. τὰ ὑπ' ἀρ. 10 εἰκ. 6, γ ὁμοίων σχημάτων ἐκ τῆς Ἡλιουπόλεως) (εἰκ. 6, δ).

21) Τεμάχιον πινακίου με μέλαν γάνωμα (εἰκ. 7, κ καὶ τομὴ εἰκ. 7, η).

22) Δύο τεμάχια μελαμβαφῶν πινακίων (εἰκ. 7, λ).

23) Βάσις ὀμφαλωτοῦ πινακίου (εἰκ. 7, μ).

24) Λαβὴ δίδυμος ἀμφορέως (ὅμοιαι καὶ ἀπὸ τὴν Ἡλιούπολιν καὶ Μικρὸ Καβοῦρι) (Πίναξ III, 29).

25) Τμήμα λαβῆς ροδιακοῦ ἀμφορέως με σφραγίδα ANTIMACHOU¹ (εἰκ. 8).

26) Στόμιον ἀμφορέως ἐσωτ. διάμ. 12 ἐκ. (Πίναξ III, 11).

27) Τρεῖς βάσεις μελαμβαφῶν κανθάρων. (Πβλ. H. THOMPSON, ἔ. ἀ. 388 B 18) (Πίναξ III, 39. 40).

30) Βάσις κύλικος (;) (ῦψος 0.45 μ.) καὶ τομὴ (Πίναξ III, 42. 43).

31) Τμήμα κανθάρου ἄνευ γανώματος (Πίναξ III, 44).

32) Τμήμα λαβῆς καὶ χεῖλους δύο μελαμβαφῶν κανθάρων (Πίναξ III, 45).

33) Βάσις ἀπὸ ἀτρακτοειδῆ δακρυδόχον διάμ. βάσεως 0.26· πβλ. Hesperia 1934, σ. 342 εἰκ. 22, B44 (Πίναξ III, 38).

34) Λαβὴ μαγειρικοῦ σκεύους (Πίναξ III, 37).

35-50) Θραύσματα μελαμβαφῆ ἀπὸ βάσεις πινακίων διαφόρων διαστάσεων καὶ σχημάτων.

Ἐπίσης ἀπὸ τὴν χερσονήσον Μικρὸ Καβοῦρι προέρχονται²:

1) Βάσις ἀμφορέως με τὴν κάτω προεξοχὴν ἐλλείπουσαν (Πίναξ III, 10).

2-3) Τεμάχια ὅμοια ἀπὸ βάσεις ἀμφορέων (Πίναξ III, 5. 6).

4) Δύο τεμάχια βάσεων ἀμφορέων (Πίναξ III, 36).

5) Βάσις μικροῦ ἀμφορέως (Πίναξ III, 35).

6) Τρεῖς λαβαί, αἱ δύο ἀπὸ τὸν ἴδιον ἀμφορέα (Πίναξ III, 30. 31. 34).

7) Τεμάχιον στομίου ἀμφορέως μικροῦ (Πίναξ III, 32).

8) Θραῦσμα ἀγγείου με βαθείας ραβδώσεις (Πίναξ III, 33).

9) Βάσις κανθάρου (Πίναξ III, 41).

10-12) Θραύσματα ἀπὸ ἀγγεῖα με μέλαν γάνωμα.

Θραύσματα ἀπὸ τοιχώματα πολλῶν δεκάδων ἀμφορέων καὶ λαβαί, πολλὰ τῶν

Εἰκ. 8. Τμήμα λαβῆς ροδιακοῦ ἀμφορέως.

¹ Βλ. NILSSON ἔ. ἀ. σ. 371. Ἡ λαβὴ χρονολογεῖται κατὰ τὴν MISS GRACE περὶ τὸ 180 π. Χ., συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων εἰς Πέργαμον δώδεκα ὁμοίων. C. SCHUCHHARDT, Inschriften von Pergamon, σ. 444 ἀρ. 861-863. V. GRACE εἰς Hesperia 1934, σ. 214 καὶ 1953, σ. 116 κέ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. ROSTOVZEFF, Social and Economic History of the Hellenistic World, σημ. 68.

² Ταῦτα ὀφείλονται ἐπίσης εἰς τὸ ἔμπρακτον ἔνδια-

φέρον τοῦ ἀρχιτέκτονος Γ. Ἀναγνωστοπούλου, ἀνευρίσκονται δὲ ἐνίοτε κάτω ἀπὸ τοὺς μεγάλους λίθους τῶν πρὸς Δ. εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὄρατῶν θεμελίων οἰκημάτων. Βάσιν καὶ τεμάχια ἀπὸ ὀξυπύθμενον ἀμφορέα, ὅμοιον με τὸν προερχόμενον ἀπὸ τὴν Ἡλιούπολιν ὑπ' ἀρ. 2, παρέδωκεν ὁ Γ. Ἀναγνωστόπουλος εἰς τὴν Ἀρχαιολ. Ὑπηρεσίαν τοῦ Ὑπουργείου, ἀνακαλύπτονται δὲ συνεχῶς καὶ ἄλλα.

ὁποίων ἔχουν τομὴν στρογγύλην (Hesperia 1934, πίν. II, 4 καὶ 5). Τὰ ὑπ' ἀρ. 6-10 προέρχονται ἀπὸ τὸν ἐντὸς τοῦ φρουρίου χώρον. Τὰ ὑπ' ἀρ. 45 τεμάχια βάσεων εἶναι ἀπολύτως ὅμοια μὲ τὸ ὑπ' ἀρ. 2 (Πίναξ III, 3 καὶ 8) ἐκ τῆς Ἡλιουπόλεως καὶ τὰ τῆς Κορώνης (Πίναξ III, 13. 19. 24).

Ἄπὸ τὰ ἀπεικονιζόμενα τεμάχια ἀμφορέων οὐδεὶς ἀκέραιος κατέστη δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ, ἐνῶ πρόκειται περὶ ἑκατοντάδος ὄλων τῶν προελεύσεων. Βέβαιαι εἶναι μόνον αἱ βάσεις, αἱ λαβαὶ καὶ ὀλίγα θραύσματα στομιῶν. Οὔτε προσφέρουν στοιχεῖόν τι διὰ τὴν προέλευσίν των ἐὰν αὕτη δὲν ἔχη ἄλλως ἐξακριβωθῇ, διότι ὁ Πτολεμαϊκὸς στόλος κύριος τῶν θαλασσῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἠδύνατο νὰ προμηθεύεται παντὸς εἶδους ἐφόδια καὶ οἶνον ἀπὸ πᾶσαν περιοχὴν ἐξασφαλίζου-

σαν εὐνοϊκοὺς ὄρους ἀγορᾶς. Τὰ σχήματά των ὁμῶς δυνάμενα νὰ συμπληρωθῶν ἀπὸ σφζομένους ἀκεραίους ἀμφορεῖς θὰ εἶναι ἀναμφισβητήτως ἐκ τῶν ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἅπαντα κοινῆς χρήσεως, ἀσχέτως ἂν προϋπῆρχον ἢ συνεχίσθησαν καὶ κατόπιν ἢ ἂν οἱ ἀμφορεῖς κατα-

Εἰκ. 9. Ἄγαλμάτιον Κυβέλης.

Εἰκ. 10. Πλαγία ὄψις τοῦ ἀγαλματίου εἰκ. 9.

σκευασθέντες ὀλίγον πρότερον ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ μεταγενεστέρως.

ΑΛΛΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

1) Ἄπὸ τὴν Ἡλιούπολιν. Ἄγαλμάτιον τῆς Κυβέλης - Μητρὸς τῶν Θεῶν, ἐξ ἑνὸς τεμαχίου μαρμάρου¹ (ὑψὸς τοῦ σωζομένου 0.22 μ.) ἡ θεὰ κάθηται ἐπὶ θρόνου καὶ στηρίζει τοὺς πόδας ἐπὶ ὑποποδίου· ἡ ἐλλείπουσα κεφαλὴ θὰ ἔφερε πόλον, σώζονται μόνον τὰ ἄκρα τῶν ἐπὶ τῶν ὤμων πιπτόντων βροστῶν κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς φιάλην καὶ μὲ τὴν ἀριστερὰν τύμπανον, τοῦ ὁποίου ἔχει ἀποκοπῇ προσφάτως τὸ μεγαλύτερον τμήμα. Φορεῖ ἰωνικὸν χιτῶνα ὑψηλὰ ἐξωσμένον

¹ A. v. SALIS, Die Göttermutter des Agorakritos, JdI 1913, σ. 20 εἰκ. 8 καὶ εἰκ. 5. LIPPOLD, Griechische

Plastik, σ. 187, πίν. 67,2. RUBENSOHN, ἔ. ἀ. 1935, σ. 62 κ. ἔ.

χωρὶς ἀπόπτυγμα καὶ ἱμάτιον, τοῦ ὁποῖου αἱ πτυχαὶ καλύπτουν τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος. Ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς κάθεται μικρὸς λέων μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἀριστερά (εἰκ. 9 καὶ 10).

Πρόκειται περὶ τοῦ κοινοτάτου τύπου τοῦ ἐπηρεασμένου ἢ ἀντιγράφου τὴν Μητέρα τῶν Θεῶν, τὸ ἔργον τοῦ Ἀγορακρίτου ἢ τοῦ Φειδίου¹, τοῦ ὁποῖου, ὡς γνωστόν, ὑπάρχουν μὲ ἐλαφρὰς παραλλαγὰς ἀφθονώτατα ἀντίτυπα εἰς μάρμαρον καὶ πηλόν. Ἄν καὶ ἡ ἐργασία εἶναι ἀμελὴς δὲν εἶναι χειρωνακτικὴ· αἱ πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος εἰς τὸ στήθος καὶ τοῦ ἱματίου ἔχουν κάποιαν ἀπαλότητα, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ νὰ θεωρηθῇ σύγχρονον μὲ τὰ λοιπὰ εὐρήματα τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Αἰγυπτίων δεδομένου μάλιστα ὅτι ἡ ἀσιατικῆς καταγωγῆς θεὰ θὰ ἱκανοποιεῖ καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ τοῦ Ἀσιάτου ἢ Αἰγυπτίου μισθοφόρου². Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν γνωστῶν ἀντιγράφων περισσότερον πλησιάζει ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῶν πυχῶν, τὰ ἀντικείμενα καὶ τὸν τρόπον ποῦ τὰ κρατεῖ διὰ τῶν χειρῶν καὶ τὴν θέσιν τοῦ λέοντος, εἰς ἀγαλμάτιον καὶ ἀνάγλυφα ἐντὸς ναῖσκου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου³. Ἐπίσης μὲ μικρὰν παραλλαγὴν εἰς τὴν στάσιν τῆς κεφαλῆς τοῦ λέοντος τὸ ἀγαλμάτιον παρουσιάζει με-

Εἰκ. 11. Πιεστήριον (ληνὸς) ἔξ Ἡλιουπόλεως.

Εἰκ. 12. Εἰργασμένος λίθος ἔξ Ἡλιουπόλεως.

γίστην ὁμοιότητα πρὸς τὸ εὐρισκόμενον εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Würzburg ἔχον τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς διαστάσεις καὶ ἀναλογίας καὶ ἐνδεχομένως τὸ σχῆμα τοῦ θρόνου⁴. Κατὰ τὸν LANGLOTZ (ἔ. ἀ.) ὅλα τὰ παρομοίου τύπου ἀντίγραφα ἀναφέρονται εἰς κοινὸν πρότυπον ἔργον ἀγνώστου καλλιτέχνου τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, διαμορφωθὲν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς⁵.

2) Πιεστήριον (ληνὸς) διὰ τὴν ἐκθλιψιν ἐλαίου ἢ οἴνου· διάμ. 0.80 μ. πάχος τῆς ἐκ μαρμάρου πλακῶς 0.15 μ. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ἔχει ἐγχαράξεις μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὸ στόμιον διὰ τὴν ἐκροὴν τοῦ ὑγροῦ⁶ (εἰκ. 11).

3) Λίθος ἢ μάρμαρον εἰς σχῆμα κολούρου πυραμίδος μὲ ὀπὴν διαπερῆ εἰς τὸ ἄνω μέρος· ὕψος 0.50, πλευρὰ τῆς τετραγώνου βάσεως 0.34 μ. Χρῆσις ἀνεξακρίβωτος⁷ (εἰκ. 12).

1 Ε. LANGLOTZ, *Phidias Probleme*, σ. 65 κ.έ.

2 «μισθοφορικόν» κατὰ τὸν Β' π. Χ. αἰῶνα ἦτο μία ἀπὸ τὰς τρεῖς τάξεις εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀλεξανδρείας. (ΠΟΛΥΒΙΟΣ. XXXIV 14). βλ. Μ. LAUNEV, ἔ. ἀ. σ. 998.

3 ΣΒΟΡΩΝΟΣ, Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 1881, 1549, 1547, 1548, 1551, 1556, 1557 κ.ά. Πβλ. καὶ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, ΑΔ 1915, σ. 131 κ.έ. Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΝ, Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων, 1960, σ. 37.

4 V. SALIS, ἔ. ἀ. εἰκ. 8. Πβλ. καὶ εἰκ. 5.

5 LANGLOTZ, ἔ. ἀ. σ. 66.

6 Πβλ. DAREMBERG-SAGLIO εἰς λ. *toreular* (Ληνὸς τριπτήρ, πιεστήρ). *Hesperia* 1956, σ. 260-1. CH. SINGER-E. HOLMYARD-R. HALL-TREVOR WILLIAMS, *A History of Technology*, 1956, σ. 112 κ.έ. D. ROBINSON, *Olynthus VIII*, 339 κ.έ. εἰκ. 36.

7 Ὅμοιον σχῆμα ἔχουν ἄγκυραι εὐρισκόμεναι εἰς τὸ Μουσεῖον καὶ τὸ Ναυτικὸν Μουσεῖον Πειραιῶς (πβλ. καὶ BCH 1953, σ. 154 ἀγκύρας ἀπὸ ναυάγια) Ὅμοιαι ἀνευρέ-

- 4) Ἀπὸ τὴν χερσόνησον τῆς Κορώνης. Λύχνος πήλινος (0.06 διάμ., 0.03 ὕψος) μὲ γάνωμα μέλαν ἐξωτερικῶς καὶ ὀπὴν εἰς τὸ μέσον ὥστε νὰ προσαρμόζεται εἰς βάσιν. Ἀνευρέθη πολὺ πλησίον τοῦ βέλους εἰκ. 3, δ καὶ Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων μὲ τὰ ὁποῖα δύναται νὰ θεωρηθῇ σύγχρονος. Τὸ σχῆμά του εἶναι γνωστὸν χρονολογούμενον εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ὅμως εἶναι ὀλιγώτερον σύνηθες¹ (εἰκ. 13, 14).

Εἰκ. 13. Λύχνος ἐκ τῆς χερσονήσου τῆς Κορώνης.

Εἰκ. 14. Ὁ λύχνος ἐκ τῶν ἄνω.

Ε Π Ι Γ Ρ Α Φ Α Ι

Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ μαρμάρου (ὕψος 0.71 πλάτος 0.24 μ. πάχος 0.11 μ.) εὑρέθη εἰς Ἡλιούπολιν (πβλ. ὑπ. 3, σ. 334) φέρουσα χαραγμένον ἀσυμμέτρως πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς ἐπιφανείας τὸ ὄνομα ΑΡΤΑΣΤΙΣ (εἰκ. 15, 16). Τὸ γνωστὸν σχῆμα τῆς στήλης εἶναι ἀπὸ τὰ ἀπλούστερα, ἢ ἐπιγραφή

Εἰκ. 15. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐξ Ἡλιουπόλεως.

Εἰκ. 16. Τὸ ἄνω τμήμα τῆς στήλης εἰκ. 15.

χωρὶς τὸ ἐθνικὸν εἶναι χαραγμένη μὲ μεγίστην προχειρότητα· δύναται ὅμως ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος καὶ ἐπομένως ὁ μὴ Ἑλλήν (Πέρσης;) μὲ τὸ ἄγνωστον, ὅσον κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ, ὄνομα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρξε μισθοφόρος τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατεύματος (πβλ. τὸ συγγενὲς ὄνομα «ΑΡΤΑΣ ΣΙΔΩΝΙΟΣ», SEG II ἀρ. 845. Syria IV 1923, 281).

Ο Χ Υ Ρ Ω Σ Ε Ι Σ

Ἡ Χερσόνησος τῆς Κορώνης (εἰκ. ἀρ. 1) εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀρχαίου δήμου τῶν Πρασιέων προστατεύουσα καὶ καθιστῶσα ἀσφαλῆ τὸν λιμένα τοῦ Πόρτο

θησαν καὶ εἰς τοὺς Τράχωνες τῆς Ἀττικῆς ἐρμηνευόμενα ὑπὸ τοῦ κ. Ι. ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ ὡς βάρη, ὅμοια τῶν ὁποίων εἶχεν ἴδει χρησιμοποιούμενα εἰς Κεφαλληνίαν.

¹ Πβλ. DAREMBERG - SAGLIO λ. *Lanterna*. Συχνότερα ἀπαντοῦν ὅμοιοι εἰς Πριήνην (ΖΑΗΝ, σ. 499 κ.ε.), Μίλητον καὶ εἶναι συνηθέστατοι εἰς τὴν Αἴγυπτον (κατὰ

πληροφορίαν τοῦ κ. Α. ΜΠΕΝΑΚΗ). Πβλ. ὁμοίους καὶ ἀπὸ Ὀλυνθον (D. ROBINSON, Olynthus XV, πίν. 156), Δῆλον (DEONNA, BCH 1908, σ. 141 εἰκ. 3) ἀπὸ τὴν Ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν (H. THOMPSON, Hesperia 1933, σ. 198 εἰκ. 14 καὶ 1934, σ. 366 C58, 412 E87 καὶ 387. HOWLAND, Greek Lamps IV, πίν. 40, 392 καὶ πίν. 14).

Ράφτη ἦτο ἤδη γνωστὸν ὅτι εἶχεν εἰς μεγάλην ἔκτασιν λείψανα ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, ἀκροπόλεως καὶ τείχους προστατεύοντος αὐτὴν κατὰ ἐπιθέσεων ἀπὸ ξηρᾶς, ὅπως εἶχεν ἤδη παρατηρήσει ὁ LOLLING (AM 1879, 351 κ.έ.), ὁ ὁποῖος ὀρθῶς εἶχε καθορίσει τὴν ἐποχὴν ὡς ἀρχαίαν μὲν ἀλλ' ἀβεβαίαν. Ἐπίσης εἰς τὸ ἄρθρον *Prasiae* (RE XXII, σ. 1696) χαρακτηρίζονται τὰ ὄχυρά καὶ τὰ λείψανα τῶν οἰκημάτων ὡς ἀρχαῖα, ἀλλ' ἀνεξακριβήτου χρονολογίας. Ἦδη ὁμοίως κατὰ τὸ 1955 ἢ ἀνεύρεσις ἐπὶ τῆς χερσονήσου νομισμάτων τοῦ Πτολεμαίου Α' καὶ Πτολεμαίου Β' δὲν εἶχεν ἀφήσει καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ στρατοπέδου τῆς ἐποχῆς τοῦ Χερμωνίδειου πολέμου, αἱ γενόμεναι δὲ ἐσχάτως ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν πληρέστερον τὰ τείχη, τὴν ἀκρόπολιν καὶ συγκροτήματα οἰκιῶν.

Ἡ χερσόνησος, ἡ σχηματίζουσα τὸν ἀσφαλῆ ὄρμον τῆς Βουλιαγμένης πέραν τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ «Λαιμοῦ», ἔνθα καὶ ἀπεκαλύφθη ὁ ναὸς τοῦ Ζωστήρος Ἀπόλλωνος, εἶναι ὁ Ζωστήρ² τῶν ἀρχαίων. Ὁ Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ³ εἰς τὴν σχετικὴν δημοσίευσιν (ΑΔ 1927-8, σ. 40) ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ζωστήρος ὡς σπουδαιότητος σημείου διὰ τὴν ἄμυναν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἀποτροπὴν ἐχθρικών ἀποβάσεων, ἀλλὰ πρῶτην φορὰν κατὰ τὸ 1958 καὶ 1959 ἔγιναν ἔρευναι ἐπὶ τῆς χερσονήσου ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑ⁴. Κατὰ τὰς ἐρεῦνας ταύτας ἐπὶ τῆς χερσονήσου πέραν τοῦ Λαιμοῦ παρατηρήθησαν πλὴν τῶν ὀψιανῶν ὄστρακα ἀγγείων ἑλληνιστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἐρείπια «κλασσικῶν κυρίως χρόνων», κατὰ σχετικὴν ἔκθεσίν του (10-12-58). Ἐπίσης διεπιστώθησαν «οἰκίαι, ὄστρακα προϊστορικὰ⁵

1 Ἡ διάφορος γνώμη τοῦ κ. E. VANDERPOOL σχετικῶς δὲν δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὰ συμπεράσματα τῆς ἀνωτέρω μελέτης. Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τὰς ὁποίας διενήργησεν οὗτος ἐσχάτως ἐπὶ τῆς χερσονήσου μετὰ τῶν κ. J. MAC CREDIE καὶ A. STEINBERG ἀπεκαλύφθησαν πληρέστερον αἱ ἀρχαῖαι ἐγκαταστάσεις καὶ τὰ τείχη. Ἀπεδόθησαν ὁμοίως κατὰ τὴν ἀνακοίνωσίν του εἰς τὴν ἐφημερίδα «Βῆμα» τῆς 7ης Αὐγούστου 1960 εἰς πρῶτον ἐγκατάστασιν Αἰγυπτίων πρὸς διασφάλισιν τῆς μεταφορᾶς τοῦ σίτου, τὸν ὁποῖον οἱ βασιλεῖς Σπάρτακος καὶ Αὐδολέων ἀπέστειλαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅταν ὑπὸ τὸν Ὀλυμπιόδωρον ἐξειδιώχθησαν οἱ Μακεδόνες ἐκ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν (288-285 κατὰ FERGUSON, ἔ. ἀ. σ. 145, ἢ 283 κατὰ DINSMOOR, *Hesperia*, 1954, σ. 314).

Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ὁμοίως ταύτας ἀνευρέθησαν πλὴν ἄλλων καὶ νομίσματα παραδοθέντα εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα ἦσαν ἀσφαλῶς τοῦ Πτολεμαίου Β', ἀπολύτως ὅμοια πρὸς τὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1955 καὶ ἐντεῦθεν ἀποκτηθέντα ὑπὸ τοῦ Μουσείου καὶ προσερχόμενα ἐκ τῆς αὐτῆς χερσονήσου.

Καθὼς δὲ ἀνεκοινώθη ἀμέσως τότε εἰς τὸν κ. Vanderpool τὰ ἐπὶ τῆς χερσονήσου Κορώνης νομίσματα καὶ λοιπὰ εὐρήματα σύγχρονα καὶ ὅμοια μὲ τὰ ἐκ τῆς χερσονήσου Μ. Καβουρίου καὶ ἐκ τῆς Ἠλιουπόλεως πρέπει νὰ ἀποδοθῶν χωρὶς ἀμφιβολίαν εἰς τὸν Χερμωνίδειον πόλεμον συγχρόνως δὲ τοῦ ἔγινε γνωστὸν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς παρούσης μελέτης — ἡ ὁποία ἦτο ἤδη τότε ἐτοιμὴ πρὸς δημοσίευσιν — καὶ πᾶν σχετικὸν μὲ αὐτήν.

2 Πβλ. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ εἰς λ. Ζωστήρ τῆς Ἀττικῆς ἰσθμῶς...

3 Ἡ περιοχὴ ἀνήκεν εἰς τὸν δήμον τῶν Ἀλιμουσίων. ΣΤΡΑΒΩΝ VIII, 398: εἶθ' Ἀλιμοῦσιοι, Αἰξωνεῖς Ἀλαιεῖς οἱ Αἰξωνικοί... Τὸν ἐπὶ τοῦ «Λαιμοῦ» ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος Ζωστήρος ἀνεσκαψεν ὁ Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ κατὰ τὸ 1926 (πβλ. ΑΔ 1927-8, σ. 9 κ.έ., ὅπου καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία) ὀλίγον δὲ πρὸς Β. τοῦ Λαιμοῦ ἐπὶ τῆς νοτιοανατολικῆς κλιτύος τοῦ λόφου, ὁ Φ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ἀνεσκαψεν ἐρείπια οἰκιῶν καὶ ἡμιοχυρώσεις (ΑΕ 1938, σ. 1 κ.έ.) κλασσικῶν χρόνων. Ταῦτα ὁμοίως πρέπει νὰ θεωρηθῶν ἄσχετα πρὸς τὰ ἐπὶ τῆς χερσονήσου κτίσματα ἔχοντα διάφορον τοιοῦτον. Τὸ μεταξὺ τῶν ἄλλων νομισμάτων χρονολογηθέντων ὑπὸ τοῦ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ εἰς τὸν Δ' καὶ Γ' π. Χ. αἱ ἀνευρεθέντες ἐν Πτολεμαϊκῶν δὲν καθορίζεται ἀκριβῶς. Ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (I 31, 1) ἀναφέρει μὲν ἐν Ζωστήρι δὲ ἐπὶ θαλάσσης βωμῶς (κατὰ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΝ διορθωτέον ναός, ἔ. ἀ. σ. 13) Ἀθηνᾶς καὶ Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος καὶ Ἀθητοῦς, οὐδὲν ὁμοίως περὶ τῆς παρακειμένης χερσονήσου. Ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Ζωστήρ ἀναφέρεται πύργος ὑπὸ τοῦ J. YOUNG (*Hesperia* 1956, σ. 144).

4 Πβλ. τὸ ἐκτενὲς ἄρθρον τοῦ ΜΙΑΤ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗ εἰς τὸ «Συμπλήρωμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας» τοῦ Πυρσοῦ 1959 *Βουλιαγμένη*, ὅπου καὶ σχετικαὶ εἰκόνες καὶ σχεδιογράφημα τοῦ φρουρίου ὑπὸ τοῦ ζωγράφου Πέσσε, ἔ. ἀ. σ. 131.

5 Πβλ. ἄρθρον *Βουλιαγμένη*. Ἐπίσης προϊστορικὰ ὄστρακα εἶχε συλλέξει ὁ ἐπιμελητὴς Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ.

καὶ λείψανα ἀρχαίου προχριστιανικοῦ οἰκισμοῦ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου λοφίσκου καὶ νοτιώτερον εἰς τὸ μέσον τῆς τριγωνοειδοῦς περιοχῆς τῆς χερσονήσου». Ἐνδιαφέρον ὁμως πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ ἐπὶ τοῦ πρώτου λοφίσκου ἀποκαλυφθὲν φρούριον¹ μὲ ὄχυρωματικούς πύργους. Ἡ ἀρχὴ τῶν τειχῶν ἐπὶ τοῦ λοφίσκου τοῦ φρουρίου διακρίνεται ἀπὸ τὸν κρημνὸν τῆς νοτιοανατολικῆς παραλίας, τμῆμα δὲ αὐτῶν συνεχιζόμενον πρὸς δυσμὰς ἐπιτρέπει τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι ἔφθανε μέχρι τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ λόφου, ἀποκλειομένης οὕτω τῆς χερσονήσου ἀπὸ τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Λαιμοῦ ξηρᾶς.

Ὁ ἀνασκαφὴς τοῦ φρουρίου ὄρατὸς καὶ σήμερον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας πλάτους 2 μ. περίπου ἐκτισμένος μὲ ἀνομοίου μεγέθους ἀκατεργάστους λίθους, ἀπε-

Εἰκ. 17. Μικρὸ Καβούρι. Γωνία τοῦ τείχους.

σπασμένους ἀπὸ τὴν Χερσόνησον, χωρὶς συνδετικὴν ὕλην, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «ξερολιθιά» προχείρου καὶ ἐσπευσμένης κατασκευῆς (πρβλ. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Ὑλικὰ Δομῆς, εἰκ. 224 σ. 243 κέ.)

Εἰς τὴν ἐκδοχὴν δὲ ὅτι πιθανώτερον δὲν πρόκειται περὶ προϊστορικοῦ φρουρίου, συνηγορεῖ ἡ παρουσία λίθου εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τοίχου τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν δύο πύργων,

τοῦ πρὸς Δ. (ἐχόντων διαστάσεις 7×7 μ. περίπου), μὲ τὴν ἐπιφάνειαν εἰργασμένην διὰ βελονίου² (πρβλ. ΟΡΛΑΝΔΟΝ, ἔ. ἀ. σ. 256), καθὼς διακρίνεται ἐπὶ τῆς εἰκόνης 17, ὃ ὁποῖος πιθανὸν ἐλήφθη ἀπὸ ἄλλου ἐπιμελεμένης κατασκευῆς οἰκοδομήματος. Ἄν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ φρουρίου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀνευρίσκονται ὄστρακα ἑλληνιστικὰ συλλεγέμενα προχείρως ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἀνήκοντα εἰς θραύσματα καὶ λαβάς, τοιχώματα, τεμάχια ἀπὸ στόμια ἀμφορέων, βάσιν μικροῦ ἀμφορέως (βλ. πίνακα III, 35 ἀπὸ πηλοῦ ὁμοίου πρὸς τὸν πηλὸν τῶν ἀμφορέων τῶν παρουσιαζομένων ὀλίγον νοτιώτερον καὶ τεμάχια κεράμων στρωτήρων, τὸ βέλος (εἰκ. 3, δ) καί, ὅπερ σημαντικώτερον, ὅτι κάτω καὶ ἀνατολικῶς τοῦ φρουρίου (εἰκ. 2), ἀνευρέθησαν τὰ Πτολεμαϊκὰ νομίσματα μετὰ μεγάλης πιθανότητος δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ τὸ φρούριον ὡς σύγχρονον πρὸς τὰ ἄλλα εὐρήματα, ὀφειλόμενον εἰς πρόχειρον κατασκευὴν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πατρόκλου, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ἡ χρησιμοποίησις τοῦ λόφου³ καὶ κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἀνεύ-

¹ Πρβλ. εἰκόνα εἰς ἄρθρον ΜΙΛΤ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗ ἔ.ἀ. σ. 132.

² Καθὼς παρετήρησεν ὁ ἀρχαιολόγος Σ. Π. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ. Ἡ σύγκρισις μὲ τὸ τείχος καὶ τὰ κτίσματα τῆς χερσονήσου τῆς Κορώνης καθὼς καὶ μὲ τὰ ἀνεξερεύνητα—πρὸς τὸ παρὸν—θεμέλια τῶν κτισμάτων τῆς Ἡλιουπόλεως, θὰ εἶναι ἡ τελειωτικὴ καὶ βεβαία ἀπόδειξις τῶν ἀνωτέρω ὑποθέσεων, ἀφοῦ τὰ ὄστρακα εἶναι ἑλληνιστικά, οἱ

πύργοι εἶναι πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς, ὅπως καὶ εἰς τὸ Πόρτο Ράφτη, καὶ ὁ ἀνυδροῦς λόφος δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως ἀρχαίου δήμου.

³ Ὅπως τοῦ Ἁγ. Κοσμᾶ. ΑΕ 1952, 117 κ.έ. καὶ εἰς τὸ Ἀσκηταριὸ τῆς Ραφήνας, ὅπου καὶ ὄχυρωματικὸς περίβολος, ΠΑΕ 1952, σ. 129, 140 καὶ 1954, σ. 106, 1955, σ. 109, Βραυρώνα, αὐτ. σ. 119 καὶ 1895, σ. 197, Κερασίγιον, ΑΕ 1933, σ. 67 κέ.

ρεσιν ὀψιανῶν καὶ προϊστορικῶν ὀστράκων¹ ἀλλὰ καὶ μεταγενεστέρως.

Καὶ τὰ ἄλλα ὅμως τυχαῖα εὐρήματα, τὰ ἀνευρεθέντα κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς ὁδοῦ κατὰ μῆκος τῆς χερσονήσου καθ' ὅλην τὴν ἕκτασιν περίπου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἐπιτρέπουν τὴν σύνδεσιν τῶν ἐπὶ τῆς χερσονήσου ἐγκαταστάσεων (ἢ τοῦλάχιστον μέρους αὐτῶν) μετὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ Πατρόκλου. Ἡ θέσις πάντως προσφέρεται ἄριστα καὶ ὡς ἀσφαλῆς λιμὴν καὶ ὡς δυναμένη νὰ προστατεύσῃ μικροῦ ἀριθμοῦ στρατεύματα κατὰ ἐπιθέσεων ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, παρουσιάζουσα οὕτω μεγίστας ἀναλογίας πρὸς τὴν χερσόνησον τῆς Κορώνης².

Εἰς ἀπόστασιν 200 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ Λαιμοῦ καὶ εἰς τὴν τομὴν τῆς ὁδοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ ἀνευρέθησαν τὰ 4 χαλκᾶ νομίσματα Πτολεμαίου Β' εἰς μικρὸν βάθος καὶ πολὺ πλησίον ἀλλήλων· νοτιώτερον δὲ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ ἀνευρέθησαν τὰ ὑπ' ἀρ. 5-7 ὅμοια (βλ. ἀν. σ. 327-8)· εἰς βάθος δὲ περίπου 0.30-0.50 μ. ἀνευρίσκονται θαύσματα ἀπὸ δεκάδας ἀμφορέων³ ὅπως ἐπίσης εἰς ὅλην τὴν ἕκτασιν τῆς κλιτύος τοῦ λόφου μέχρι τῆς πρὸς Β. ἀκτῆς (βλ. εἰκ. 2).

Ἡ μὴ ἀνεύρεσις μέχρι τοῦδε ὑπολειμμάτων ὀχυρώσεως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἡλιουπόλεως, ὅπου τὰ ἀνωτέρω εὐρήματα, δημιουργεῖ βεβαίως ὠρισμένης ἀπορίας· δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραβλεφθῇ τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ε. DODWELL (A Classical and Topographical Tour through Greece I, 1819, σ. 482), ὅτι εἰς τὴν θέσιν «Καρά», ὀνομασίαν διασωζομένην μέχρι σήμερον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἡλιουπόλεως, παρατηρήθησαν ἐκτὸς ἀπὸ λείψανα ἀρχαίων κτισμάτων καὶ ὑπολείμματα ἀρχαίων τειχῶν. Ἰχνη τούτων δὲν κατωρθώθη νὰ διαπιστωθῶν⁴, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἐνῶ συγκροτήματα ἀπὸ θεμέλια ἀρχαίων οἰκημάτων εἶναι καὶ σήμερον ὁρατὰ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὑποτιθεμένου στρατοπέδου. Εἶναι δύσκολον ἐπομένως νὰ ὑποστηριχθῇ μετὰ πιθανότητος ὅτι ὑπῆρξε τεῖχος ὀλοκληρούμενον εἰς ἐνιαῖον ὀχυρόν. Τὸ μόνον πιθανόν, ἐὰν διεπιστοῦντο πράγματι ἰχνη ἀρχαίου τείχους, θὰ ἦτο, ὅτι τοῦτο ὑπεστήριζεν ἀπὸ τὴν εὐπρόσβλητον πλευρὰν στρατοπέδου,

1 Πβλ. ἐνταῦθα εἰκ. 1.

2 Ἴσως ἀποδειχθῇ, ὅτι δὲν εἶναι ἄσχετα πρὸς τὸν ἀνεφοδιασμόν τῶν Πτολεμαϊκῶν στρατευμάτων μερικὰ ἀπὸ τὰ ναύγια μετὰ ἀμφορείς περὶ τὴν χερσόνησον Μικρὸ Καβοῦρι πλησιέστατα τῆς Α. ἀκτῆς καὶ παρὰ τὸ ἀκρωτήριο ἢ τὰ παρὰ τὴν Βοῦλαν τῆς Ἀττικῆς (ὑπὸ ἔρευναν τελευταίως) ἢ ἄλλα ἄγνωστα εἰσέτι εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Μεσογείου.

3 MILCHNER, Text zu CURTIUS-KAUPER, Karten von Attika II, σ. 27 κέ. Ἐπὶ τὰ σημειούμενα εἰς τὸν χάρτην τοῦτον ἀρχαῖα λείψανα (πβλ. καὶ DODWELL, ἔ.ἀ.) ἐμφανῆ εἶναι καὶ σήμερον ἀρχετὰ παρὰ τὸν σημερινὸν ναῖσκον τοῦ Ἀγ. Νικολάου (μεγάλοι πάρινοι δόμοι, θραύσματα ἀγγείων, ἐπιτύμβιος μεγάλη μαρμαρίνη λήκυθος, ἐπιγραφαί(;)—κατὰ ἀνεξακριβώτους πληροφορίας—. Πάντα ταῦτα εἶναι σαφῆς ἔνδειξις ὑπάρξεως ἀρχαίου δήμου, μὴ ἐξακριβωθέντος (Ἀγκυλή;) (πβλ. AM XVII, 389 κ. ἔ. πίν. XII, XVIII, 278 κέ.

RE *Ἀῆμοι* σ. 30-31, αὐτ. *Attika* σ. 2195 κ. ἔ. w. JUDEICH, *Topographie von Athen*, σ. 170) συνεχισθέντος μάλιστα καὶ μεταγενεστέρως, πάντως μέχρι καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος (καθὼς ἀποδεικνύεται ἀπὸ ἀνευρισκόμενα νομίσματα) κειμένου ὅμως περὶ τὰ δύο περίπου χιλιόμετρα νοτιώτερον τοῦ ὑποτιθεμένου στρατοπέδου. Ἐνδεχομένως καὶ ναὸς ἀρχαῖος δυνατὸν νὰ ὑπῆρχε κάτωθεν τοῦ σημερινοῦ ναῖσκου, εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι τὰ διακρινόμενα θεμέλια δύο τοίχων καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (τμῆμα ἐπιστυλίου μετὰ διακόσμησιν τροχῶν περιβαλλόντων ροδακοειδεῖς σταυροῦς τμήματα κίονος καὶ κιονίσκων, τμῆμα ἐπικράνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνάγλυφος σταυρὸς ἐντὸς κύκλου κ. ἄ.) ἀνήκουν εἰς ἄγνωστον παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν τοῦ 5ου ἢ τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος.

4 Ἐρευνα συστηματικὴ θὰ ἐξηκριβωνε τὰ ἀνωτέρω πιστοποιούμενα μόνον διὰ τῶν νομισμάτων καὶ λοιπῶν τυχαίων εὐρημάτων

προφυλασσόμενον κατὰ τὰ λοιπὰ ἀπὸ τὰς ἀποτόμους κλιτύς τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ ἴσως ἀπὸ τοὺς περιορέοντας τὴν περιοχὴν χειμάρρους ἀπὸ ΒΑ. καὶ Ν. (βλ. ἀν. σ. 322 ὑπ. 1).

Ἐὰν διαπιστωθῆ ὅτι ὑπῆρξε πράγματι ὄχυρόν τι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἡλιουπόλεως εἶναι λογικὸν νὰ συνδυασθῆ μὲ τὴν παρουσίαν Πτολεμαϊκῶν στρατευμάτων, τεκμηριουμένην ἰσχυρῶς ἀπὸ τὰ διάφορα εὐρήματα. Ἡ ἔλλειψις δὲ συστηματικοῦ ὄχυροῦ θὰ ἐδικαιολόγῃ καὶ τὴν ἐν σπουδῇ ἐγκατάλειψιν τοῦ στρατοπέδου, ὅταν κατὰ τὸ ἐπόμενον τῆς ἐκεχειρίας θέρος ἐνέσκηψεν αἰφνιδίως ὁ Ἀντίγονος.

Τελευταίως δὲ προσετέθη καὶ νέον στοιχεῖον¹ λίαν σημαντικὸν διὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ Πατρόκλου νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἀθηναίους ἐξ ἐπιγραφῆς προερχομένης ἐκ Ραμνοῦντος.

Ἡ χρονολόγησίς της πρέπει νὰ θεωρῆται ἀπολύτως ἐξηκριβωμένη, διότι διακρίνεται σαφῶς τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος «ΠΕΙΘ[Ι]ΔΗΜΟΥ»², ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἤρχισεν ὁ Χρεμωνίδειος πόλεμος, τοῦ ΛΥΣΙΘΕΙΔΟΥ καὶ τοῦ ΠΑΤΡΟΚΛΟΥ.

Εἰς ταύτην γίνεται λόγος περὶ διασώσεως τοῦ «φρουρίου» τοῦ Ραμνοῦντος κατὰ τὴν διάρκειαν «πολέμου» περὶ «στρατηγοῦ ἐπὶ τὴν χώραν τὴν παραλίαν» περὶ φροντίδος διὰ προμήθειαν τροφῶν καὶ ἐν γένει περὶ φροντίδος δι' ἄμυναν ὤργανωμένην καί, τὸ σημαντικώτερον, γίνεται λόγος περὶ κατασκευῆς ἐκτάκτως ἔργων διὰ τὴν στέγασιν τῶν πρὸς βοήθειαν ἀποσταλέντων στρατιωτῶν τοῦ Πατρόκλου³, βεβαιουμένου τοιοῦτοτρόπως ὅτι ὁ Ραμνοῦς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου δὲν ἦτο ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας⁴.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α

Τὰ ἐκ τῶν εὐρημάτων τῆς Ἡλιουπόλεως οἰκιακῆς χρήσεως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὅτι προήρχοντο καὶ ἀπὸ ἀρχαῖον δῆμον. Τὰ διακρινόμενα ὁμῶς θεμέλια οἰκημάτων — κατὰ συγκροτήματα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ — εἶναι, καθ' ὅσον κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῆ ἀπὸ τὰς μαρτυρίας τῶν σημερινῶν κατοίκων, προχείρου κατασκευῆς καὶ ἄνευ συνδετικῆς ὕλης· οὐδὲν δὲ δείγμα κτηρίου ἐπιμεμελημένης κατασκευῆς διεπιστώθη μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἔνδειξιν, ὅτι θὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ ἀσημάντου ἀρχαίου οἰκισμοῦ εἰς τὴν ἄγονον αὐτὴν περιοχὴν (πρὸ ἢ μετὰ τὴν διέλευσιν Πτολεμαϊκῶν στρατευμάτων), ἀλλὰ δυναμένου νὰ ἐξυψηρετηθῆ ἀπὸ τὸ ἐν χρήσει καὶ σήμερον ὑπάρχον φρέαρ εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Ὑμηττοῦ. Ἐφ' ὅσον συνεπῶς δὲν θεωρεῖται πιθανὴ ἢ ὑπαρξίς εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην σημαντικοῦ ἀρχαίου δήμου, τὰ εἰς τὴν περιοχὴν εὐρεθέντα νομίσματα τῶν Πτολεμαίων ἐγκατεσπαρμένα ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν εἰς μικρὸν βάθος, ἀλλὰ περιορισμένα⁵

¹ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ διευθυντοῦ ἀρχαιοτήτων
I KONTH ἀνευρέθη αὕτη ἐσχάτως εἰς Ραμνοῦντα.

² Βλ. σ. 331 ὑπ. 2 καὶ 3.

³ Παιροκεύασε δὲ καὶ τοῖς παρὰ Πατρόκλου παραγε-
νομένοις στρατιώταις ἐπὶ τὴν βοήθειαν καὶ στέγας ὅπως

ἔχουσιν ἱκανάς...

⁴ Πβλ. ROUILLOUX, Rhamnonte, 85 κέ., 118.

⁵ Πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων (βλ. ἀνωτέρω σ. 330
ὑπ. 6 καὶ 8).

τοπικῶς καὶ χρονικῶς, δὲν δύνανται νὰ δικαιολογηθοῦν ὡς περιουσία ἐπανακάμψαντος τυχὸν μισθοφόρου ἢ τοπικὴ χρηματικὴ ἐνίσχυσις τοῦ Πτολεμαίου διὰ πολιτικούς λόγους ἢ Πτολεμαϊκὴ ἀποικία¹ καὶ μετὰ πολλῆς πιθανότητος δύναται νὰ ὑποστηριχθῆ, ὅτι προέρχονται ἀπὸ Πτολεμαϊκὸν ἐν τῇ περιοχῇ στρατόπεδον βραχείας διαρκείας, ὅταν μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀφθονία τῶν εἰς τὴν περιοχὴν ἀνευρεθέντων βελῶν καὶ βλημάτων σφενδόνης.

Ἡ ἐπικρατοῦσα μέχρι τοῦδε εἰς γενικὰς γραμμὰς γνώμη περὶ τῆς βοήθειας τοῦ Πατρόκλου πρὸς τὴν πολιορκουμένην πόλιν τῶν Ἀθηναίων ἐστηρίζετο κυρίως εἰς τὰς πενιχρὰς μαρτυρίας τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ· κατ' αὐτὰς ὁ Πάτροκλος παρώτρυνε μὲν τὸν ἕτερον σύμμαχον τῶν Ἀθηναίων τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀρέα εἰς δρᾶσιν καὶ ὑπεσχέθη βοήθειαν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἀρχίσουν πρῶτοι οἱ Σπαρτιᾶται².

Καὶ μαρτυρεῖται μὲν ὅτι οὗτοι ἐπεχείρησαν νὰ διαβοῦν τὸν Ἴσθμόν³, ἀλλ' ὁ Πάτροκλος μὲ τὴν δικαιολογίαν, ὅτι αὐτὸς εἶχε μόνον Αἰγυπτίους καὶ ναύτας ἐκάθητο⁴ ἀδρανῶν εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὄχυρωθεῖσαν νῆσον παρὰ τὸ Σούνιον, τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀποκληθεῖσαν «τοῦ Πατρόκλου»⁵.

Διὰ τοῦτο πολλὰ ἀπορία ἐγενήθησαν διὰ τὴν μὴ ἀποτελεσματικὴν βοήθειαν τῶν Αἰγυπτίων πρὸς τὴν πολιορκουμένην καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀντισχοῦσαν πόλιν τῶν Ἀθηναίων⁶. Οὕτω ὁ TARN ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος εἶχε πληρώματα μόνον ἰθαγενεῖς καὶ ναυτικούς⁷ ἀλλὰ παρὰ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας ὄχι Ἑλληνας μισθοφόρους, ὅπως θὰ ἦτο ἀπαραίτητον διὰ σοβαρὸν ἀγῶνα. Ἀργότερον ὑποβάλλει ἤδη τὴν ιδέαν, ὅτι ὁ Πάτροκλος δυνατὸν νὰ ἔλαβε μεγαλύτερον μέρος εἰς τὸν πόλεμον ἀπὸ ὅσον γνωρίζομεν⁸. Εἶχε θεωρήσει ὅμως ἐκκληκτικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν πῶς ὁ Πάτροκλος δὲν ἠδυνήθη μὲ τὴν ἀναμφισβήτητον ὑπεροχὴν εἰς τὴν θάλασσαν νὰ παράσχη μίαν ἀποτελεσματικὴν βοήθειαν διὰ τῆς μεταφορᾶς τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀρέως, ὁ ὁποῖος τὸ πρῶτον ἤδη ἔτος τοῦ πολέμου εἶχε φθάσει εἰς τὸν Ἴσθμόν τῆς Κορίνθου, εἴτε εἰς τὸν Σαρωνικὸν εἴτε εἰς τὸν Κορινθιακόν, καὶ νὰ πλευρίσῃ τὸν Κράτερον.

Ὁ P. ROUSSEL φρονεῖ, ὅτι ἡ πόλις ἀντέσχε, διότι ἠδυνήθη ὁ Πάτροκλος κατὰ

1 Πτολεμαϊκαὶ ἀποικίαι μεταγενέστεραι εἰς τὴν παράλιον ὁμῶς Ἐρέτριαν, ὅπως εἰς Πειραιᾶ, Δῆλον καὶ Παγασάς (πβλ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, ἔ. ἀ. σ. 184).

2 Προέτρπε Λακεδαιμονίους καὶ Ἀρέα ἀρχεῖν πρὸς Ἀντίγονον μάχης, ἐκείνων δὲ ἀρξάντων, οὕτω καὶ αὐτὸς κατὰ νότον τοῖς Μακεδόσιν ἐφασκεν ἐπιεισεσθαι πρότερον δὲ οὐκ εἰκὸς εἶναι σφᾶς Αἰγυπτίους τε ὄντας καὶ ναύτας Μακεδόσιν ἐπιέναι περὶ... ΠΑΥΣ. III 6, 4-5.

3 Ἀρέως δὲ ἐν Σπάρτῃ βασιλεύοντος Ἀντίγονος ὁ Δημητρίου περὶ τὴν καὶ ναοὶν ἐπὶ Ἀθήνας στρατεύει. τοῖς δὲ Ἀθηναίοις ἀμυνοῦντες ἀφίκοιτο μὲν ὁ Αἰγυπτίων ὁμοῦ Πατρόκλω στόλος, ἐξίσαι δὲ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι πανδημεί, τὸν βασιλέα ἠγεῖσθαι σφισιν Ἀρέα ἐπιτάξαντες. περικαθημένον δὲ Ἀντιγόνου... καὶ τῆς ἐσόδου τῆς ἐς τὴν πόλιν τὰ Ἀθηναίων συμμαχικὰ εἰργοντος... Λακεδαιμόνιοι μὲν δὴ παρακινδυνεύειν ὠρμητο... Ἀρεὺς δὲ, ὡς σφισι

τὰ ἐπιτήδεια ἐξανήλωτο, ἀπήγεν ὀπίσω τὴν στρατιάν.... τοῖς δὲ Ἀθηναίοις ἀντισχοῦσιν ἐπὶ μακρότατον ἐποίησατο Ἀντίγονος εἰρήνην... ΠΑΥΣ. III 6, 4-6. Ὁμοίως Φύλαρχος παρ' ΑΘΗΝΑΙΩΝ VIII 334 A. FERGUSON, ἔ. ἀ. σ. 179 ΠΑΥΣ. ἔ. ἀ. JUSTIN. XXVI 7. ΠΛΟΥΤ. Ἄγρις 3. ΔΙΟΔ. XX 29, 1.

4 Ὅπως ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ I 7, 3.

5 ΕΡΡΙΚΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ εἰς λ. ΣΤΡΑΒΩΝ VIII 398. Σήμερον «Γαῖδουρονῆσι». Νῆσος ἔρημος οὐ μεγάλη Πατρόκλου καλουμένη· τεῖχος γὰρ ὠκοδομήσατο ἐν αὐτῇ καὶ χάρακα ἐβάλετο Πάτροκλος, ὃς τριήρεσιν ἐπέπλει, ΠΑΥΣ. I 1. 1.

6 τοῖς δὲ Ἀθηναίοις ἀντισχοῦσιν ἐπὶ μακρότατον, ΠΑΥΣ. III 6, 5-6.

7 W. W. TARN, JHS 1934, σ. 299.

8 JHS 1934, σ. 26 ὑπ. 7.

τινα τρόπον νὰ τὴν ἐφοδιάσῃ καὶ νὰ τὴν ἀνακουφίσῃ, ἀλλ' ὑποθέτει, ὅτι δὲν θὰ εἶχε στρατεύματα¹.

Ὁ Μ. LAUNNEY ὑποθέτει, ὅτι ὁ Πάτροκλος δὲν θὰ ἀπεβιβάσθῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν περιορισθεὶς² εἰς τὴν ὁμώνυμον νῆσον³. Καὶ τοῦτο διότι θὰ ἄφηγε φρουρὰς εἰς τὰς νήσους, ὅθεν διήρχετο καὶ ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀττικὴν θὰ εἶχε μεγίστην ἀνεπάρκειαν στρατευμάτων. Ἀμφιβάλλει μάλιστα ἂν πράγματι ὑπῆρχεν ἐκ μέρους τῶν Αἰγυπτίων σοβαρὰ πρόθεσις νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἀθηναίους ἢ μήπως ἀπλῶς ἤθελαν νὰ καταλάβουν μερικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου.

Ἀπὸ τὰ μέχρι τοῦδε ὅμως δεδομένα τῶν ἀνωτέρω ἀνευρεθέντων νεωτέρων τούτων ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων θὰ ἠδύνατο νὰ σχηματισθῇ ἡ ἐξῆς ἀτελής ἀκόμη εἰκὼν τοῦ πολέμου ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν Αἰγυπτίων. Κατὰ τὴν πρώτην φάσιν, ὅταν ὁ Ἀντίγονος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐπολιόρκει τὰς Ἀθήνας καταστρέφων

Εἰκ. 18. Χερσόνησος Κυνοσοῦρας.

Εἰκ. 19. Τεῖχος τῆς Κυνοσοῦρας.

τὴν ὑπαιθρον (... ἔφθειρε τὴν χώραν... καὶ ναυσὶν ἅμα ἐκ θαλάσσης κατεῖργεν... ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ I 1, 1), ὁ Πάτροκλος ὁρμώμενος ἀπὸ τὴν πλησιεστέραν βᾶσιν του εἰς τὴν νῆσον Κέων, θὰ κατέλαβε πρῶτον τὴν παρὰ τὸ Σούνιον νῆσον⁴.

Συγχρόνως βεβαίως θὰ ἤρχισε νὰ κινῆται καὶ ὁ Ἄρεὺς μὲ τοὺς ἐκ τῆς Πελοποννήσου συμμάχους του πρὸς τὸν Ἴσθμόν, τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ διαβῇ. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πάτροκλος ἐνήργησεν ἀποβάσεις μεγάλης ἐκτάσεως· δύο χερσόνησοι, ἡ Κορώνη καὶ τὸ Μικρὸ Καβοῦρι, προστατεύουσαι ἀσφαλεῖς ὄρμους τοῦ Πόρτο Ράφτη καὶ τῆς Βουλιαγμένης, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ἄλλαι προσφερόμεναι ἐπίσης εἰς ὀχύρωσιν καὶ ὅμοιαι τοπογραφικῶς (εἰκ. 18, 19), δέχονται ἐγκαταστάσεις στρατευμάτων καὶ ὀχυροῦνται μὲ φρούρια καὶ τείχη προστατεύοντα ἐναντίον ἐπιθέσεων ἀπὸ ξηρᾶς· ἐνισχύσεις ἐστάλησαν ἐπίσης εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ραμνοῦντος συμφώνως πρὸς τὴν ἀνευρεθεῖσαν ἐπιγραφὴν.

¹ La Grèce et l'Orient, σ. 415.

² REA 1945, σ. 39 κέ.

³ Ὅπως ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ I 1, 1. Πβλ. LAUNNEY εἰς ERA 1945, σ. 308

⁴ Ἡ ὁποία, μὴ συνδεομένη μὲ τὴν ξηρὰν, ἴσως ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος σταθμὸς πρὸς ἐξόρμησιν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἐρευνᾶται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐπὶ τῆς νήσου ἴσως βεβαιώσουν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Μὲ βάσιν ἀνεφοδιασμοῦ τὰ δύο (ἀλλὰ πιθανώτατα καὶ περισσότερα) ὄχυρά ἐξασφαλίζοντα ὀλόκληρον (ἢ μέγα τμήμα) τῶν παραλίων τῆς Ἀττικῆς, ὁ Πάτροκλος προωθήθη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέχρι τῆς Ἡλιουπόλεως ἢ (ὅπως δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῆ εἰς τὸ μέλλον) καὶ ἀλλαχοῦ¹. (Βλ. εἰκ. 1).

Εἰς ποίαν φάσιν τοῦ πολέμου ἐξειλιχθήσαν τὰ ἀνωτέρω γεγονότα καὶ πόσον χρόνον διήρκεσεν ἡ παραμονὴ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὴν Ἀττικὴν παραμένει πρὸς τὸ παρὸν ἀνεξακριβώτον².

¹ Εἶναι ἐνδεχόμενον σχετικῶς ἔρρεναι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἢ τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἴσως καὶ ἄλλα λείψανα καὶ ὄχυρώσεις — μερικαὶ τοῦλάχιστον ἀπὸ τὰς κατωτέρω ἀναφερομένας — ἀνεξακριβώτου ἐποχῆς καὶ σκοπιμότητος ὀφείλονται εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Πατρόκλου καὶ ἡ συσχέτισίς των μὲ τὸν Χερμωνίδειον πόλεμον δὲν εἶναι ἀπίθανος καὶ ἐξεζητημένη εἰκασία. Ἡ χερσονήσος τοῦ Θορικοῦ π. χ. παρὰ τὸ Λαύριον (ὑπὸ ἔρρεναι τελευταίως, καθὼς ἀνεκοίωσεν ὁ διευθυντὴς ἀρχαιοτήτων Ι ΚΟΝΤΗΣ), δὲν ἀποκλείεται νὰ ὀφείλῃ τὴν ὄχυρώσιν τῆς εἰς τὸν Πάτροκλον. Τὸ τεῖχος πλὴν ἑνὸς πολὺ μικροῦ τμήματος συνεχομένου μὲν πρὸς τὸ νότιον μέρος τῆς ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἰσόδου τοῦ τεύχους, ἀλλὰ χωροῦντος πρὸς Α. ἀσπύτως πρὸς τὸ λοιπὸν τεῖχος, δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ προχείρου κατασκευῆς ὅπως καὶ εἰς τὰς δύο ἄλλας χερσονήσους αἱ τοπογραφικαὶ ὁμοιότητες εἶναι μέγιστα καὶ ἀντίθετοι ἐνδείξεις δὲν ὑπάρχουν πρὸς τὸ παρὸν ἀπὸ τὰ ἀνευρεθέντα νομίσματα. Ὁ LOLLING εἶχεν ἤδη παρατηρήσει ὁμοιότητας τοῦ φρουρίου τῆς Κορώνης καὶ τοῦ Θορικοῦ (ἔ. ἀ. 1879, *Prasiae*, ἔ. ἀ. σ. 365 Πβλ. καὶ ΣΤΑΗΝ, ΑΕ 1895, σ. 226 καὶ 234). Εἰς τὸ Θορικὸν (Φραγκολίμανο) ὁ κ. ΝΟΥΣΙΑΣ συνέλεξε βάσεις ἀμφορέων, ὅπως τοῦ πίνακος III, 4.

Ἐπίσης μὲ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν θὰ ἠδύνατο νὰ συνδεθῶν μὲ τὸν Χερμωνίδειον πόλεμον τὰ τεῖχη ἐπὶ τῆς Χερσονήσου τῆς Κυνοσοῦρας (σήμερον Μύτικας), ἡ ὁποία προστατεύει ἀπὸ Α. τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος (εἰκ. 1).

Καθὼς εἶχε παρατηρήσει ὁ καθηγητὴς Γ ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ (ΠΑΕ 1932, σ. 32. 1935, σ. 150 κ. ἐ. εἰκ. 20), τὸ ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν σφωζόμενον τεῖχος (εἰκ. 8), θὰ ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἄμυναν ἐναντίον ἐπιθέσεων ἀπὸ ξηρᾶς δι' ἄγνωστον σκοπὸν· τὸ χαρακτηρίζει ὡς ἑλληνικῆς οἰκοδομίας 5ου ἢ 4ου αἰῶνος. Ἀπὸ τὴν εἰκόνα ὁμως 19 (αἱ φωτογραφίαι ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸν Θ. Βελτανιώτην, κατὰ πληροφορίαν τοῦ ὁποίου ἐπὶ τοῦ πρώτου λόφου τῆς χερσονήσου πρὸς Ν. σώζονται ὑπολείμματα ἀρχαίων (:) κτισμάτων), τοῦτο πρέπει μᾶλλον νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς προχείρου κατασκευῆς (μαντριά), ὅπως δέχεται καὶ ὁ SCRANTON (ἔ. ἀ. σ. 184/185) καὶ ὁ W. MCLEOD (Hesperia 1960, σ. 321 κ. ἐ.). Οὐδόλως ἐκκλητικὸν ἐπομένως, ἐφ' ὅσον αἰγυπτιακὰ στρατεύματα προωθήθησαν μέχρι τῶν πρὸς Δ. ὑπωρειῶν τοῦ Ὑμηττοῦ, νὰ ἀποδειχθῆ μελλοντικῶς, ὅτι καὶ ἄλλη ὄχυρωσις ὁμοίας κατασκευῆς τῆς περιοχῆς τοῦ Μαραθῶνος ὀφείλεται εἰς τὸν Πάτροκλον ὅπως π. χ. τὸ Ἀργι-

λίκι (πβλ. LOLLING, AM 1876, σ. 81 κ. ἐ. πίν. IV) ἢ ἡ μικρὰ ἀκρόπολις τῆς Δρακονέρας (πβλ. Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ, ἔ. ἀ. σ. 152). Ἐρευνητέα ἐπίσης ὑπὸ τὸ ἴδιον πρῶμα εἶναι καὶ τὰ παρὰ τὴν σήμερον καλουμένην θέσιν Χάρακας (ΣΤΡΑΒΩΝ IX 398. ΣΤΕΦ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ εἰς λ.) ἐναντι τῆς νήσου τοῦ Πατρόκλου ἕχνη τεύχους, ὅπου τοποθετεῖται ὑπὸ τινων ὁ ἀρχαῖος δῆμος Ἀζήνια.

Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην καλουμένην Θυμάρι ἐπὶ τοῦ ἀγένης τοῦ συνδέοντος τὸ Τουρκολίμανο μὲ τὴν κοιλάδα τῶν Λεγραιῶν παρὰ τὸ 58ον γλμ. τῆς σημερινῆς ὁδοῦ πρὸς Σούνιον (ὅπου προφανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ MILCHNÖFER σημειούμενα ἀρχαῖα λείψανα ὄχυρώσεως (Karten von Attika, ἔ. ἀ. Heft III-VI Text σ. 31(;) ὑπάρχει τὸ ἐκτεταμένον συγκρότημα τεύχων, θεμέλια οἰκημάτων καὶ στοργύλου μικρῶν διαστάσεων πύργου (ἔσωτ. διάμ. 4 μ. μὲ θέαν πρὸς τὴν κοιλάδα τῶν Λεγραιῶν (εἰκ. 20) καὶ ἀναλημματικῶν ἐπαλλήλων τοίχων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ κυρίως ἐντὸς τοῦ πύργου καὶ περὶ αὐτοῦ συνελέγησαν ὄστρακα τοῦ Ε', Δ' καὶ Γ' αἱ. μελαμβαφῆ, ἀπὸ μεγαρικῶν σκύφους, στόμια λαβαὶ καὶ βάσεις ἑλληνιστικῶν ἀμφορέων, κέραμοι στρωτῆρες, τὸ ὑπ' ἀρ. 20 θραῦσμα κυψέλης (εἰκ. 6, α). Ἐρευνα συστηματικὴ θὰ διευκρινίσῃ ἐάν καὶ περὶ τίνος ἐποχῆς ὄχυροῦ πρόκειται, ἢ ἐάν τὸ συγκρότημα εἶναι ὅμοιον πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ J. YOUNG ἐξετασθέντα (Hesperia 1956, σ. 132 κ. ἐ.). Πβλ. W. PRITCHETT, αὐτ. σ. 269.

Ἐπίσης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀττικῆς δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης ἀπὸ Ἀθήνας εἰς Ραφήναν παρὰ τὸ Πικέρι μὲ ἐπὶ τοῦ ὑψώματος Ἔτοσι ὄχυρον τοῦ εἴδους «μαντριά», κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἐφόρου Δ. ΘΕΟΧΑΡΗ παραμένει ἀνεξακριβώτου χρησιμότητος καὶ ἐποχῆς.

Ὅμοιαις τεichoδομίας ὄχυρά διασώζονται, ὡς γνωστόν, καὶ εἰς τὴν Σαλαμίνα (πβλ. W. MCLEOD, ἔ. ἀ. σ. 230 κ. ἐ.).

² Ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τοῦ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ραμνοῦντος ἀναφερομένου Νικοστράτου καὶ ἐξ ἄλλων δεδομένων, θὰ ἐβοήθει εἰς τὸν καθορισμὸν διὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἡ χρονολόγησις πάντως τοῦ ἀναφερομένου ἄρχοντος Λυσιθείδου εἰς τὸ 264 ὑπὸ τοῦ ΒΕΛΟΧ (ἔ. ἀ. IV², 633) ἀποδεικνύεται οὕτω ὀρθοτέρα τῆς τοῦ DINSMOOR εἰς τὸ 272/1 (Hesperia 1954, σ. 314). Ὁ F. G. MAIER δέχεται μὲν διάρκειαν τοῦ πολέμου 267-261, ἀλλὰ διακοπὴν τῆς πολιορκίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρέως κατὰ τὸ 263/2 (ἔ. ἀ. σ. 75).

Βεβαίως ή κατά τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ πολέμου μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου κατάπνιξιν τῆς παρὰ τὰ Μέγαρα ἀνταρσίας τῶν Γαλατῶν μισθοφόρων του ἐπελθοῦσα ἦττα καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἀρέως κατὰ τὴν δευτέραν προσπάθειάν του διαβάσεως τοῦ Ἰσθμοῦ θὰ ἐματαίωσαν διὰ τὸν Πάτροκλον πᾶσαν δυνατὴν συντονισμένην δράσεως με τοὺς Σπαρτιάτας.

Παρὰ ταῦτα ή εἰσβολή τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Πύρρου, εἰς τὴν Μακεδονίαν (ἀναμφιβόλως ἐν συνεννοήσει με τὸν Πτολεμαῖον FERGUSON, ἔ. ἀ. σ. 180), ή ὁποία θὰ ἐπέφερε μίαν χαλάρωσιν εἰς τὴν πολιορκίαν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ ή ὑπὸ τοῦ ΠΟΛΥΓΑΙΟΥ (IV 6, 20) ἀναφερομένη ἐκεχειρία¹, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀντίγονος ἀπέσυρε τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν, θὰ ἠδύναντο νὰ στηρίξουν τὴν ἐκδοχήν, ὅτι ἐπραγματοποιήθη ή προώθησις καὶ ή παραμονὴ Πτολεμαϊκῶν στρατευμάτων εἰς στρατόπεδον παρὰ τὴν Ἡλιούπολιν ἔστω καὶ μὴ προστατευόμενον ὑπὸ συστηματικοῦ ὄχυροῦ.

Ἀπὸ τὴν ὁμοιομορφίαν τῶν ἀνωτέρω εὐρημάτων πρέπει νὰ θεωρηθῆ βέβαιον ὅτι ὁ Πάτροκλος «ἀνὴρ Μακεδῶν» καὶ προσωπικότης ὄχι τυχαία, ὣν ὄχι μόνον ναύαρχος ἀλλὰ καὶ στρατηγός² μετὰ μεγάλην ἐξουσίαν, διεξήγαγεν ὑπὸ τὴν ιδιότητά του αὐτὴν καὶ κατὰ ξηρὰν ἐπιχειρήσεις πρώτην φορὰν πιστοποιουμένης εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἀκριβῶς δὲ εἰς τὴν ἀποφυγὴν τοιούτων ἐνεργῶν ἀναμίξεων εἰς τὰς διαμάχας τῆς Κυρίως Ἑλλάδος καὶ τὴν χλιαρότητα τῆς πολιτικῆς τῶν Πτολεμαίων, ἀρκουμένης εἰς χρηματικὰς ἐνισχύσεις τῶν ἐχθρῶν τῶν ἀντιπάλων των, εἶχεν ἀποδοθῆ ή ἀποτυχία τοῦ Χρემωνιδείου πολέμου (BELOCH, IV 1, 591). Τοῦτο ὅμως ἀποδεικνύεται ἀνακριβές, διότι οὗτος δὲν παρέμεινεν ἀδρανὴς εἰς τὴν ὁμώνυμον νῆσον³ ἀλλ' ἐνήργησε μετὰ σύστημα καὶ ἐκινήθη κατὰ πολλοὺς τρόπους καὶ εἰς πολλὰς κατευθύνσεις καὶ εἰς τὰ παράλια καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς

Εἰκ. 20 Ἀπὸ τὴν περιοχὴν Ἀζήνια.

¹ Ἀντίγονος, τὰς Ἀθήνας βουλόμενος λαβεῖν, εἰρήνην ἐσπέισατο τῷ τοῦ φθινοπώρου καιρῷ. Ἀθηναῖοι τὸν σῖτον κατασπείραντες, ὀλίγον ἐφύλαξαν... Ἐπεὶ δὲ ἤκμαζον οἱ καρποί, Ἀντίγονος μετὰ τοῦ στρατεύματος εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐπέβαλεν. Οἱ δὲ τοῦ σίτου τὸν μὲν καταναλωκότες, τὸν δὲ κωλυόμενοι φερρίζουν, Ἀντίγονον εἰσω τοῦ ἄστεος ἐξεδέξαντο...

² TARN, JHS 1911, σ. 256 κέ. Ὡς στρατηγός εἶχε σταλῆ εἰς Κρήτην, Θήραν καὶ Καρθαίαν. DITTEMB. OGIS 44, 45. IG XII, 5, 1061. ΑΘΗΝΑΙΟΣ VIII 334a.

BENGTSON, Die Strategie III, 2.8. M. LAUNNEY, ἔ. ἀ. σ. 308.

³ Ἡ ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ μνεῖα μόνον τῆς στρατοπεδεύσεως τοῦ Πατρόκλου εἰς τὴν ὁμώνυμον νῆσον δύναται ἴσως ἀβιάστως νὰ ἐξηγηθῆ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὴν μνήμην τῶν Ἀθηναίων εἶχε διατηρηθῆ μόνον ή ἐντύπωσις ἐκ τῆς πρώτης ἀφίξεως τοῦ στόλου εἰς τὴν νῆσον, ὅπου ἐδημιουργήθη ή πρώτη καὶ μία ἀπὸ τὰς κυρίας βάσεις του, τὰ δὲ ἐπεισόδια κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου εἶχον πλέον λησμονηθῆ, ἐφ' ὅσον ή βοήθεια τοῦ Πατρόκλου ἔμεινεν ἀνευ ἀποτελέσματος.

Ἀττικῆς μὲ σκοποὺς ἀνεξακριβώτους μέχρι τοῦδε εἴτε διὰ τὴν ἐπιτεθῆ συγχρόνως μὲ τὸν Ἀρέα, ὅπως εἶχεν ὑποσχεθῆ (ΠΑΥΣ. ΙΙΙ 6, 4-6), εἴτε διὰ τὴν δημιουργίαν προγεφυρώματα πρὸς προστασίαν τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῆς πολιορκουμένης πόλεως. Πάντως τὸ γεγονός ἀποδεικνύει, ὅτι εἰς ὠρισμένας περιόδους τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου εἶχε σχετικὴν ἀσφάλειαν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐπιτρέπουσαν τὴν ἀποτολμῆ ἀποβάσεις καὶ τὴν δημιουργίαν βάσεις· ἀκόμη δὲ ἐκ παραλλήλου ἐκινήθη καὶ διπλωματικῶς¹. Ἐὰν ἡ βοήθειά του ἔμεινε χωρὶς ἀποτέλεσμα² τοῦτο θὰ ὀφείλεται εἰς μοιραίας ἀτυχεῖς συμπτώσεις, αἱ ὁποῖαι τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψῃ ἐν σπουδῇ τὰ ὄχυρά του. Νέα εὐρήματα καὶ ἐπιγραφὰι θὰ συμπληρώσουν ἴσως εἰς τὸ μέλλον τὰς ἐλλειψεις πηγῶν περὶ τοῦ πολέμου τούτου*.

ΕΙΡΗΝΗ ΒΑΡΟΥΧΑ - ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

¹ Πβλ. FERGUSON, ἔ. ἀ. σ. 180.

² Ἀλλὰ γὰρ ὑπ' αὐτοῦ οὐδὲν μέγα ἐγένετο εἰς σωτηρίαν Ἀθηναίους (ΠΑΥΣ. Ι 7, 3).

* Ἡ ἔλλειψις ἐνίοτε ἀσθηρᾶς συστηματικότητος εἰς τὴν καταγραφὴν καὶ ἀπεικόνισιν μερικῶν ἐκ τῶν εὐρημάτων, κυρίως νομισμάτων καὶ ἀγγείων, ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκτυπώσεως ἀνεύρεσίν των, συνεχιζομένην εἰσέτι ἀφοῦ δὲν προέρχονται ἐκ συστηματικῆς ἐρεῦνης, ἀλλὰ καθὼς καὶ

ἅπαντα τὰ λοιπά, εἶναι τυχαῖα. Ἐκ τῶν ἀπεικονιζομένων νομισμάτων τὰ πλεῖστα εἶναι εἰς φυσικὸν μέγεθος (βλ. ἀνωτ. σ. 330 ὑπ. 1), πλὴν ὀλίγων: πίν. Ι, 11 (ὄπ.), ΙΙ, 21 (ὄπ.), 22 (ὄπ.), 23, 24, 25, 26, 28 (ἔμ.), 29 (ἔμ.), διὰ τὰ ὁποῖα δίδεται εἰς τὸ κείμενον ἡ διάμετρος.

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν θραυσμάτων ἀγγείων, προσωρινῶς εὐρισκομένων εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον, ἔχει ἀπεικονισθῆ μικρὸν μέρος. Δὲν ἐθρομήθη ἀπαραίτητον νὰ δοθοῦν αἱ διαστάσεις των.